

Dječja prijateljstva

Pilčić, Tara

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:890987>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-15**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Tara Pilčić

DJEČJA PRIJATELJSTVA
DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2024.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Tara Pilčić

DJEČJA PRIJATELJSTVA

DIPLOMSKI RAD

Mentor:

dr.sc. Sofija Vrcelj

Rijeka, 2024.

UNIVERSITY OF RIJEKA
FACILITY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OD EDUCATION

Tara Pilčić

CHILDREN'S FRIENDSHIPS

MASTER THESIS

Mentor:

dr.sc. Sofija Vrcelj

Rijeka, 2024.

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOG RADA

Ovime potvrđujem da sam osobno napisao/la rad pod naslovom: *Dječja prijateljstva* te da sam njegov/a autor/ica.

Svi dijelovi rada, nalazi i ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežnim izvorima, literaturi i drugom) u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedeni u popisu literature.

Ime i prezime studenta/ice: Tara Pilčić

Datum:

Vlastoručni potpis: _____

SAŽETAK

U ovom radu iznose se temeljne značajke dječjih prijateljstava koje je obilježeno uzrasnim karakteristikama djece pri čemu je istaknuto i nekoliko istraživanja provedenih na djeci različite dobi kako bi se što bolje opisale karakteristike svake dobi djeteta. Navode se različite perspektive prijateljstva kao što su pedagoška perspektiva, perspektiva psihologije, antropološka i sociološka perspektiva. Prijateljstvo ima svoje pozitivne odlike jer je povezano s dječjim razvojem, utječe na dječju sreću i pozitivno utječe na zadovoljenje dječjih potreba. Isto tako, može imati i negativne konotacije radi čestih sukoba među djecom, nezadovoljstva i odbacivanja u društvu. U radu su istaknuta i najbolja prijateljstva koja utječu na osjećaj vlastite vrijednosti i emocionalna sigurnost djeteta. Navedeno je i prijateljstvo unutar različitih vršnjačkih odnosa, pa se prema tome u radu ističe vršnjački status i vršnjačke mreže. Opisuju se i popularnost i prijateljstvo kao dvije značajke koje međusobno utječu jedna na drugu. U odnos su stavljeni prijateljstvo i socio-emocionalni razvoj djeteta jer dijete od rane dobi pokazuje potrebu za interakcijom i pripadnošću. U zadnjem dijelu rada pojašnjeni su utjecaji na sklapanje prijateljstava. Istaknut je utjecaj roditelja, odgajatelja i učitelja na dijete u određenoj okolini i dobi.

KLJUČNE RIJEČI: dječje prijateljstvo, vršnjački odnosi, socio-emocionalni razvoj, dimenzije prijateljstva, roditelj/odgajatelj/učitelj

ABSTRACT

This paper presents the basic features of children's friendships, which are marked by the age characteristics of the children, and several studies conducted on children of different ages are also highlighted in order to better describe the characteristics of each age of the child. Different perspectives of friendship are mentioned, such as pedagogical perspective, psychological perspective, anthropological and sociological perspective. Friendship has its own positive characteristics because it is related to children's development, affects children's happiness and positively affects the satisfaction of children's needs. It can also have negative connotations due to frequent conflicts between children, dissatisfaction and rejection in society. The work also highlights the best friendships that influence a child's sense of self-worth and emotional security. Friendship within different peer relationships is also mentioned, so the paper emphasizes peer status and peer networks. Popularity and friendship are also described as two features that mutually influence each other. Friendship and the child's socio-emotional development are put into the relationship because the child shows the need for interaction and belonging from an early age. In the last part of the paper, the influences on making friends are clarified. The influence of parents, educators and teachers on the child in a certain environment and age is highlighted.

KEY WORDS: children's friendship, peer relations, socio-emotional development, dimensions of friendship, parent/educator/teacher

SADRŽAJ

1. Uvod.....	1
2. Dječje prijateljstvo	2
2.1. Perspektive prijateljstva	4
2.1.1. Pedagoški pristup i kulturološki konteksti	4
2.1.2. Prijateljstvo iz perspektive psihologije	5
2.1.3. Prijateljstvo iz sociološke perspektive	7
2.1.4. Prijateljstvo iz antropološke perspektive	8
3. Prijateljstvo iz dječje perspektive	10
4. Prijateljstvo kroz razvojne etape djeteta.....	13
4.1. Najranije djetinjstvo (od 0. do 2. godine)	14
4.2. Rano djetinjstvo (od 2. do 6. godine).....	15
4.3. Srednje djetinjstvo (od 6. do 12. godine)	16
4.3.1. Prijateljstvo u periodu od 6. do 9. godina života.....	17
4.3.2. Prijateljstvo u periodu predadolescencije (9. do 12. godina)	18
5. Najbolja prijateljstva	20
6. Prijatelji i „neprijatelji“	23
7. Prijateljstvo u odnosu na druge vršnjačke odnose	25
7.1. Vršnjački/društveni status i prijateljstvo	25
7.2. Vršnjačke mreže i prijateljstvo	26
8. Dimenzije prijateljstava.....	29
8.1. Pozitivne dimenzije.....	29
8.2. Negativne dimenzije	29
8.2.1. Mračna strana prijateljstva	31
9. Popularnost i prijateljstvo	33
10. Prijateljstvo i socio-emocionalni razvoj djeteta.....	36
10.1. Socio-emocionalne vještine i prijateljstvo.....	38
10.2. Prijateljstvo i socio-emocionalni razvoj	39
11. Uloga roditelja, odgajatelja i učitelja u sklapanju dječjih prijateljstava	41
11.1. Roditelji i dječja prijateljstva	41
11.2. Odgajatelji i dječja prijateljstva	44
11.3. Učitelji i dječja prijateljstva.....	46
12. Zaključak	51

13.	Popis literature i izvora.....	53
-----	--------------------------------	----

1. Uvod

Prijateljstva su važna kroz čitavi životni vijek. Međutim, čini se da su posebno važna u periodu djetinjstva i adolescencije radi toga što prijateljstvo doprinosi prilagodbi i razvoju. Dječja prijateljstva u velikoj mjeri pridonose ispunjavanju interpersonalnih potreba, razvoju interpersonalne kompetencije i prirodnih terapijskih iskustava. Prijateljstva koja se razvijaju u ranom djetinjstvu utječu na socijalne vještine, razvijanje empatije, pronalazak vlastitog identiteta te djeci pružaju mogućnost istraživanja vlastitih interesa (Buhrmester i Furman, 1986).

U predškolskoj dobi, djeca prepoznavanju važnost interakcije i zajedničke igre kroz koju sklapaju i održavaju svoja prijateljstva, surađuju, pregovaraju i rješavaju sukobe. Kroz igru i sklapanje prijateljstava stječu ključne socijalne vještine koje će im koristiti tijekom života (Rubin, Bukowski, Parker, Bowker, 2008). Osim socijalnog razvoja, prijateljstva imaju utjecaj i na emocionalni razvoj djece jer bliski prijatelja utječe na bolje samopouzdanje, manju razinu stresa te na razvoj sposobnosti nošenja s različitim izazovima. Utvrđeno je da prijateljstvo djeci daje emocionalnu podršku što je ključno za razvoj pozitivne slike o sebi (Hartup i Stevens, 1997). Prema Bagwell i Schmidt (2011), prijateljstva postaju složenija tijekom osnovnoškolske dobi. Karakteristike prijateljstva se mijenjaju te se cijeni odanost, povjerenje i intimnost. Prijateljstva sklopljena u osnovnoškolskoj dobi utječu na razvoj socijalnih mreža i emocionalne povezanosti (Bagwell i Schmidt, 2011). Parker i Asher (1993), ističu da dječja prijateljstva pozitivno utječu i imaju ulogu zaštite djeteta u stresnim situacijama jer uz podršku prijatelja, djeca se lakše nose sa poteškoćama, prihvaćaju promjene oko sebe i imaju priliku izraziti svoje osjećaje.

Prijateljstva se mijenjaju s dobi djeteta pa postoji razlika u viđenju prijateljstva u ranoj dobi, srednjoj dobi i predadolescenciji čije su karakteristike i dimenzije opisane u nastavku.

2. Dječje prijateljstvo

Pojam prijateljstva poznat je svima i čini se da je J. Moreno uveo ovaj fenomen u znanstveni diskurs 1940-te (Carter i Nutbrown, 2016). Prijateljstvo se njeguje diljem svijeta. Kroz povijest, od vremena Aristotela, prijateljstvo je prepoznato kao neophodna stavka za kvalitetan i ispunjen život. Međutim, tek u posljednjih 35 godina, znatno se povećao interes za istraživanjem prijateljstva kao posebnom kategorijom ljudskog iskustva, razvoja, društvenih odnosa i komunikacije. Prijateljstvo predstavlja fenomen koji se neprestano razvija i različito shvaća. Riječ „prijatelj“ i „prijateljstvo“ opisuje niz ljudskih odnosa i jedinstveno je u svojoj potentnosti da preraste u kvalitetan odnos između dvoje djece (Hojjat i sur., 2017).

Iako je prijateljstvo prepoznato i prisutno u svim kulturama nije ga lako definirati (Grozđanić, Vrcelj, Mrnjauš, 2022). Rawlins (1992, prema Grozđanić i sur., 2022) definira prijateljstvo kao dobrovoljne međuljudske odnose između dvoje ljudi koji se smatraju jednaki jedni drugima i imaju utjecaj jedni na druge. Bukowski i sur. 1996, prema Carter i Nutbrown, 2016) definiraju prijateljstvo kao odnos u kojemu pojedinci vole provoditi vrijeme jedni s drugima i u kojem vlada međusobni osjećaj svidanja. Bagwell i Schmidt (2011) tvrde da je prijateljstvo uzajaman, pozitivan odnos između odrasle osobe ili djece. Howes (2009, prema Coelho i sur., 2017) prijateljstvo obično definira kao uzajamnu sklonost interakciji, koju karakterizira komplementarnost i uzajamnost tijekom igre te zajednička pozitivna naklonost. Hartup i sur. (2013) smatraju da je prijateljstvo suradnja i uzajamost koja se pojavljuje već u ranoj dobi pri čemu su dva pojedinca međuovisna. Taylor i Townsend (2016) tvrde da je glavna značajka prijateljstva njegova recipročnost, odnosno, da prijateljstvo ne može postojati bez dobrovoljnog i zajedničkog izbora, razumijevanja i interakcije između dvoje ljudi.

Rawlins (2009, prema Hojjat i sur. 2017) ističe pet karakteristika dječjih prijateljstva:

- Prijateljstvo je dobrovoljno – prijateljstvo se ne može prisiliti jer djeca biraju drugu osobu, smatraju je svojim prijateljem i tako je i tretiraju.
- Prijateljstvo je osobni odnos – osoba se smatra prijateljem zbog individualnih kvaliteta te osobe, a ne samo zbog pripadnosti određenoj klasi ili kategoriji.
- Prijateljstvo je emocionalna veza – predstavlja emocionalnu privrženost – djeci je stalo do svojih prijatelja, sviđaju im se i razvijaju osjećaje prema njima.

- Prijateljstvo je uzajaman odnos – u svojoj srži predstavlja odnos ostvaren i održavan komunikacijom i zajedničkim aktivnostima.
- Prijateljstvo je ravnopravan odnos – iako se prijatelji mogu razlikovati po svojim osobnim karakteristikama, prijateljstvo predstavlja odnos u kojemu se dvoje djece smatra ravnopravnima.

Dječja prijateljstva počinju već u ranom djetinjstvu i dijete razvija sposobnost regulacije emocija, teži k razumijevanju vlastite okoline i nastoji uskladiti svoje ponašanje s ponašanjem drugih kako bi što efektivnije pronašlo “zajednički jezik” s drugom osobom (Brajša-Žganec, 2003). Prijateljstvo je glavna značajka djetinjstva (Almquist i Brännström, 2013). Djeca teže zajedničkoj igri, pokazuju obostranu naklonost i vrlo često preuzimaju inicijativu i oponašaju jedni druge. U odnosima s vršnjacima djeca improviziraju i nastoje biti kreativna u stvaranju zajedničkih značenja i ciljeva vlastitog odnosa (Bagwell i Schmidt, 2011). Djeca kroz djetinjstvo uče kako uspostavljati bliske odnose i dječja prijateljstva su promjenjiva. Kako djeca osnivaju prijateljstva kroz igru, tako često i mijenjaju prijatelje (Maleš i Stričević, 2005). Postoje različite zadaće prijateljstva u djetinjstvu, a to su: pomaganje prijatelju koji se nalazi u nepovoljnoj situaciji, prihvatljivo rješavanje sukoba, pouzdanost, opraštanje, pokazivanje brige, otvorenost novim prijateljstvima i situacijama (Slunjski, 2013).

Sklapanje prijateljstava je važno za djetetov razvoj i predstavlja izuzetno bitan razvojni cilj samog ranog djetinjstva. Prijateljstva sklopljena u djetinjstvu i tijekom predškolskog perioda stvaraju vrijedne kontekste za učenje i usvajanje različitih životnih vještina. Osim toga, prijateljstva stvaraju djeci osjećaj sigurnosti i pripadnosti, smanjuju stres i doprinose kvaliteti života (Fowler, Ostrosky, Yu 2011). U periodu najranijeg djetinjstva, djeca počinju učiti određene obrasce sklapanja prijateljstava te dijete već rođenjem razvija određene emocije i odnose koje se zatim postupno razvijaju. Prve tri godine djetetova života su najbitnije jer se mozak najbrže razvija, upija informacije iz okoline i stvara iskustva bitna za daljnji razvoj. Sklapanje prijateljstava i socijalni odnosi u djetinjstvu odražavaju se na buduće interakcije u vrtiću, školi i zajednici (Kronei Seonyeong, 2019).

Prijateljski odnosi razlikuju se s obzirom na spol, dob i kulturu. Prijateljstvo kod mlađe i starije djece ima svoje sličnosti, ali i razlike. Prijateljstvo i kod mlađe i kod starije djece karakterizira recipročnost i uzajamnost. Djeca ne opisuju svoje prijatelje kao potpuno jednake sebi, međutim, u svakoj dobi dijete očekuje dobiti i uzeti iz odnosa onoliko koliko

ono i daje u određeni prijateljski odnos. Djeca predškolske dobi opisuju svoje prijatelje na jednostavan način („Mi se igramo.“) dok djeca osnovnoškolskog uzrasta naglasak stvaraju na zajedničko druženje, odanost i pouzdanost, a predadolescenti naglašavaju simpatiju i druge aspekte društvene intimnosti. Mlađa djeca očekuju da se njihovi prijatelji ponašaju na način koji je u skladu s njihovim vlastitim potrebama i iskustvima pri učenju novih društvenih vještina, suradnje i sukoba. S druge strane, brige starije djece usmjerene su na identitet i osjetljivost, odnosno, na različite čimbenike potrebne za održavanje prijateljskog odnosa. Ono što djeca očekuju od prijateljstva razlikuje se od očekivanja u drugim odnosima, primjerice, obiteljskim odnosima. Djeca prepoznavanju razliku u društvenoj moći između sebe i svojih roditelja, ali ne i između sebe i svojih prijatelja. Javlja se puno češći sukobi s braćom i sestrama, nego u prijateljskim odnosima. Starija djeca prijateljstvo shvaćaju kao društvo i intimnost, ali ne i podložnost i kontrolu. Način razmišljanja o prijateljstvu se mijenja kako djeca odrastaju, no, već uspostavljena struktura prijateljstva kroz godine ostaje relativno stabilna (Abecassis i sur., 2002).

2.1. *Perspektive prijateljstva*

Prijateljstvo svojom složenošću je potentan fenomen koji omogućuje proučavanje iz različitih perspektiva – pedagogije, filozofije, teologije, psihologije, sociologije, antropologije i drugih znanosti. Za bolje shvaćanje samog značenja prijateljstva, bitna je integracija svih tih područja. Jedino na taj način dobit će se složenije i bogatije razumijevanje prijateljstva. (Kolak, 2020; Bagwell i Schmidt, 2011).

2.1.1. *Pedagoški pristup i kulturološki konteksti*

Odrasli su glavni izvor sigurnosti, znanja o svijetu i mudrosti. Međuvršnjački odnosi su ravnopravniji nego odnosi odrasli-dijete. U odnosima s vršnjacima djeca moraju improvizirati i biti kreativna u konstruiranju značenja. U vršnjačkim sukobima uče pregovarati, primjenjivati društvena pravila poput davanja i uzimanja i pomiriti se nakon pobjede ili poraza u sukobu (Singer i De Haan, 2007, prema Singer, 2016). Utvrđeno je da se prijatelji igraju na višoj kognitivnoj razini i u složenijim aktivnostima nego ne-prijatelji. Emocije vršnjaka spontano izazivaju empatiju i potrebu za pomaganjem. Dostupni dokazi upućuju na to da odnosi male djece s vršnjacima mogu imati jedinstven doprinos dobrobiti i razvoju. Utvrđeno je da su određeni pedagoški čimbenici važni za međuvršnjačke odnose, a to su:

- Kontinuitet i stabilnost u vršnjačkim odnosima – nestabilnost grupe sprječava djecu da steknu prijateljstva i zajedničke rituale. Društveni odnosi razvijaju se kroz višestruke interakcije i iz tih iskustava dijete internalizira skup temeljnih društvenih očekivanja o ponašanju partnera u igri. Razni kulturološki i politički konteksti mogu poremetiti stabilnost u vršnjačkim odnosima. Primjerice, u prostoru vrtića, mijenjanjem sastava dobnih skupina u organizaciji i prelaženjem djece u nove skupine, ometa bliske odnose s vršnjacima i prijateljstvo.
- Emocionalna sigurnost i zajedništvo – djeci je potrebna emocionalna sigurnost u odnosu kako bi bili otvoreniji prema svojim vršnjacima. Čimbenici koji promiču razvoj emocionalne sigurnosti razlikuju se u grupnim okruženjima (u odnosu na obiteljsko okruženje). U grupnom okruženju se pokazalo da je osjetljivost povezana s grupom pouzdan prediktor sigurne okoline (npr. konstruiranje okruženja pogodnog za igru u malim grupama i primjereni izazovi).
- Podrška – pružanje podrške i prilagodba ritmu i tempu djece bitna je za međuvršnjačke odnose (Singer, 2016).

Kroz pedagogiju prijateljstva postavljaju se pitanja što se cijeni i razumije o djeci u ranoj dobi. Pedagogija prijateljstva smatra se ključnom komponentom kurikuluma koji pomaže djeci da iz svojih prijateljskih iskustava izvuku značenje, izgradnju poštovanja, društvenih kapaciteta i ranjivosti. Pedagogija prijateljstva je određena i podređena za djecu koja teže biti s drugima u društvenom kontekstu i prema tome je pod utjecajem kulture i demografije središnje zajednice. Istraživanje pedagogije prijateljstva potiče raspravu o dječjim prijateljstvima u obrazovnom kontekstu. U pitanje se dovodi dječja pripadnost, omogućava se uspješna kultura vršnjaka kao i prepoznavanje uloge odgajatelja kao promatrača. Smatra se da pedagogija prijateljstva cijeni vršnjačko učenje i dječju suradnju zbog njezina utjecaja na dječji društveni i emocionalni razvoj te u konačnici na njihov kognitivni razvoj. Ispituju se kontekstualne dileme koje se mijenjaju s kulturom svake zajednice, trenutnim pedagoškim fokusom i demografskim složenostima jedinstvenim za svaku okolinu (Bastion, 2024).

2.1.2. Prijateljstvo iz perspektive psihologije

Prijateljstvo iz perspektive psihologije promatra se kao dijadna veza između dvije osobe. Prijateljstva se često opisuju kao „horizontalni“ odnosi, upravo zbog osjećaja jednakosti koji leži u samoj srži prijateljstva (Bagwell i Schmidt, 2011). Ova perspektiva smatra da se

prijateljstvo temelji na uzajamnoj privrženosti i osjećaju sviđanja, olakšava socijalno-emocionalne procese sudionika u prijateljskom odnosu i obuhvaća različite stupnjeve druženja i intimnosti (Asher i McDonald, 2010; Berndt i McCandless, 2009; Hays, 1988, prema Walker, Curren i Jones, 2016). Hartup i Stevens (1997, prema Bagwell i Schmidt, 2011) ističu duboku i površinsku strukturu prijateljstva. Duboka struktura prijateljstva opisuje se kroz reciprocitet i relativno je nepromijenjena tijekom cijelog životnog vijeka. Međutim, površinska struktura se mijenja u skladu s godinama i različitim razvojnim zadacima (Bagwell i Schmidt, 2011). Mikulincer i sur. (2015) navode da se kroz duboku strukturu prijateljstva stvaraju bliski odnosi među djecom te da je karakterizirana željom za druženjem, međusobnim sviđanjem i prihvaćanjem, osjećajem sigurnosti unutar dugotrajnog odnosa. Prema tim značajkama, duboka struktura se razlikuje od površinske koja predstavlja isključivo interakcije među djecom.

Pri proučavanju prijateljstva, razvojna psihologija obično se dotiče mogućih ishoda prijateljskog odnosa. Proučavaju se razlike među djecom i njihovim prijateljskim vezama, učinak odnosa na trenutno funkcioniranje djeteta, kao i utjecaj na budućnost. Recipročna prijateljstva predstavljaju standard u pristupu razvojne psihologije. Odnosno, psihološki pristup se temelji na proučavanju određenih prijateljskih parova. Dijete imenuje svojeg najboljeg prijatelja. Koristi se metoda postavljanja pitanja prema čemu se mogu napraviti usporedbe osobe koje dijete smatra prijateljem i one koji ne ulaze u tu kategoriju. Proučava se i kvaliteta prijateljstva postavljanjem konkretnih pitanja i procjenom recipročnih najboljih prijateljstava (Bagwell i Schmidt, 2011). Prijateljstva bogata intrinzično nagrađivanim aktivnostima iskazuju podršku, utječu na osobni rast djeteta i dovode do uspjeha. Takva prijateljstva pridonose zadovoljenju osnovnih psiholoških potreba prijatelja, a to ne bi bilo moguće bez iskazivanja međusobnog poštovanja. Djeca koja pokazuju brigu za nečiju dobrobit i podržavaju ispunjenje tuđih potencijala, bit će češće nazivana dobrim i najboljim prijateljima, nego djeca koja to ne čine (Walker i sur., 2016).

U analizi prijateljstva iz perspektive psihologije ističu se prednosti i nedostaci. Jedna od prednosti je pristup prijateljstvu u stvarnom životu zbog realnog reciprociteta i uzajamnosti odnosa i proučavanje takozvanih pravih prijateljstava. Ispituje se što povezuje djecu kao prijatelje i način na koji utječu jedni na druge tijekom prijateljstva. Kroz takav pristup, moguće je zanemariti druge bitne odnose, kao što su odnos s obitelji i partnerski odnosi. Isto tako, djeca mogu mijenjati mišljenje o tome koga smatraju najboljim prijateljem svaki

mjesec, tjedan ili dan (Bagwell i Schmidt, 2011). Zadovoljenje potreba djece kroz psihološki pristup utječe na dječju prosudbu i kvalitetu prijateljstva (Walker i sur., 2016). Nedostatak psihologijskog pristupa je često proučavanje prijateljstva isključivo među djecom iste dobi zbog čega može doći do zanemarivanja prijateljstava među djecom različite dobi. Isto tako, javlja se nedosljednost u tome kako psihologija koristi riječ „prijatelj“ u odnosu na način na koji to čine drugi. Primjerice, korištenje termina „prijatelj“ za svaku osobu koja se nalazi u dječjoj okolini (Bagwell i Schmidt, 2011).

Psihološka perspektiva i način na koji psiholozi definiraju prijateljstva omogućuje proučavanje prijateljstva kao važnog i značajnog odnosa između dvoje djece bez obzira na sve navedene nedostatke. (Bagwell i Schmidt, 2011).

2.1.3. Prijateljstvo iz sociološke perspektive

Sociološki pristup često se fokusira na kulturu sklapanja prijateljstva. Ispituje se aktivna uloga koju djeca imaju u vlastitoj socijalizaciji i kako društvene interakcije s vršnjacima utječu na tumačenje sebe i drugih. Proučava se način na koji djeca primjenjuju rutinu usvojenu i naučenu iz kulture odraslih. Obrasce ponašanja naučenih od odraslih djeca prilagođavaju sebi i svojim potrebama. Pretpostavlja se da djeca kroz interakciju s vršnjacima razvijaju svoje socijalne kompetencije i znanje o društvenoj strukturi u kojoj žive. Sociološkim pristupom ispituje se način na koji se prijateljstva uklapaju u širu društvenu strukturu. Isto tako, dotiče se i toga kako čimbenici kao što su spol, rasa i socioekonomski status utječu na razvoj prijateljstva (Bagwell i Schmidt, 2011). Primjerice, Thorne i Eder (1993, 1995, prema Bagwell i Schmidt, 2011) pružaju detaljnije etnografske studije roda i kulture vršnjaka dok Allan (1989, prema Bagwell i Schmidt, 2011) tvrdi da bi sociološka analiza prijateljstva trebala uključivati ispitivanje važnosti prijateljstva, i to ne samo o potpori koju prijatelji pružaju pojedincima, nego i o načinu na koji su prijateljstva uključena u društvenu organizaciju, njihovu društvenu korisnost i značaj za društveni identitet.

Definicije prijateljstva iz sociološkog pristupa obično su široke. Sociologija tvrdi da su prijatelji vršnjaci s kojima dijete često komunicira. Fokus nije na odnos dviju osoba, već na cijelu grupu vršnjaka. Kroz proučavanje prijateljstva, sociološke studije prepuštaju samoj djeci da druge osobe proglašavaju svojim prijateljima, odnosno, naglasak se stavlja na to kako djeca sama definiraju svoje odnose, a ne na to kako ti odnosi izgledaju u oku promatrača. Osim toga, način na koji se prijateljstva uklapaju u širu društvenu organizaciju pridonosi

boljem razumijevanju same društvene cjeline. Mana sociološkog pristupa je nedosljednost u istraživanjima, upravo zbog korištenja definicije prijateljstva koja polazi od djeteta, zato nema jedinstvene definicije prijateljstva. Iz tog razloga, različite studije u svojim istraživanjima ne ispituju nužno isti odnos. Kako sociološki pristup stavlja veći naglasak na prijateljstva unutar određene socijalne grupe, javlja se problem pri definiranju dijadičnih odnosa ili različitih razina prijateljstava (primjerice, prijatelj u odnosu na najboljeg prijatelja) (Bagwell i Schmidt, 2011).

Bez obzira na sve navedeno, sociološki pristup, pruža temelj za razumijevanje prijateljstava unutar dječjih društvenih okolnosti (Bagwell i Schmidt, 2011). Može se zaključiti da prijateljstva male djece doprinose mreži odnosa u njihovoj zajednici. Dječji doprinosi i njihova ovisnost o drugima jačaju osjećaj pripadnosti i društvenu koheziju njihove grupe. Prema tome, doprinose razvoju kolektivnog osjećaja pripadnosti kod djece i kolektivnog identiteta (Koibula i Hannikainen, 2016, prema Teszenyi, 2018).

2.1.4. *Prijateljstvo iz antropološke perspektive*

Proučavanjem prijateljstva, antropolozi se usredotočuju na to kako prijateljstvo nastaje u određenim društvenim i kulturnim kontekstima te ne daju određenu definiciju prijateljstva. Smatra se da je prijateljstvo idiom¹ interakcije, odnosno, idiom afiniteta i zajedništva. Pozivajući se na prijateljstvo u ovim terminima, antropologija dopušta različita shvaćanja prijateljstva među kulturama bez nametanja specifičnih kriterija kojima bi se definirao određeni odnos. Iako su prijateljstva opisana kao dobrovoljni odnosi unutar psihologije kao grane, antropolozi su identificirali društva u kojima se odnosi s vezama poput prijateljstva shvaćaju kroz termine srodstva. (Bagwell i Schmidt, 2011). Prema antropološkom pristupu, takvi odnosi označavaju „pseudo“ ili „fiktivno“ srodstvo po uzoru na ideje i strukture srodstva unutar određenog društva (Desai i Killick, 2010). U nekim društvima, prijateljstvo je formalizirano kroz ceremonije i rituale koji strogo definiraju prikladno ponašanje među prijateljima (Bagwell i Schmidt, 2011).

Antropološki pristup prijateljstvu proučava načine na koje društvene i ekonomske strukture različitih društava dopuštaju (ili ometaju) prijateljstva te kako su prijateljski odnosi organizirani unutar institucije. Sve navedeno, otvara pitanje razlika prijateljstava između

¹ Idiom - izraz koji se ne može u potpunosti razumjeti iz zasebnih značenja pojedinačnih riječi koje ga čine, već se umjesto toga mora naučiti kroz cjelovito značenje fraze - <https://hr.glosbe.com/en/hr/idiom>

društava i kultura. Najveća prednost antropološke perspektive je upravo pažnja posvećena kulturi. Antropologija pruža fascinantne i informativne detalje o kulturama i društvima diljem svijeta. Isto tako, antropologija se smatra jako organiziranom i angažiranom disciplinom jer istraživači moraju dobiti dopuštenje istraživati društva koja nisu njihova te se infiltrirati u grupu koju proučavaju kako bi razumjeli prirodu prijateljstva u toj grupi (Bagwell i Schmidt, 2011). Nedostatak antropološkog pristupa je postavljanje širokih kriterija pri proučavanju prijateljstva što dovodi do prikrivanja važnih lokalnih razlika u prijateljskom odnosu (Desai i Killick, 2010).

Zaključak je da proučavanje prijateljstva unutar antropološkog pristupa može biti plodonosno, odnosno, pruža mogućnost određivanja na koji je način društveni odnos artikuliran s idejama o srodstvu (Desai i Killick, 2010).

3. Prijateljstvo iz dječje perspektive

Prijateljstvo se smatra važnim još od najranijeg djetinjstva. Prijateljski odnosi pozitivno utječu na dječje socijalno i emocionalno stanje, ali i na njihovo buduće akademsko postignuće. Prijateljstvo kao fenomen nije u potpunosti istraženo, ipak, postoji mnogo više istraživanja o dobrobiti prijateljstva, nego o tome na koji način djeca vide i shvaćaju prijateljstvo. Na pitanje „Kako izgleda prijateljstvo u ranom djetinjstvu?“, nema puno odgovora. Djeca se često ograničavaju u svojim krugovima socijalizacije te se prema tome dječje prijateljstvo razlikuje od prijateljstva kod odraslih (Afshordi i Liberman, 2021). Kroz različite mogućnosti interakcije, djeca se uče uključiti u društveni odnos. Iako mala djeca imaju značajne kapacitete za socijalnu interakciju i prijateljstvo, djeca u različitim dobnim skupinama se međusobno razlikuju po svojim osobnim karakteristikama, kao i po socijalnim, emocionalnim i kognitivnim vještinama. Djeca pri sklapanju interakcija traže podršku od svoje okoline kao i značajnih osoba unutar iste (Neitola, Ursin i Pihlaja, 2023). U svojim interakcijama s vršnjacima djeca prepoznaju prijateljstvo te se sposobnost prepoznavanja prijateljstva smatra temeljem društvenih interakcija među vršnjacima. U društvenim interakcijama djeca često donose odluke koga izbjegavati, kome pružiti podršku i s kime biti partner i pri tome se oslanjaju na osjećaj pripadnosti koji postoji u društvu (Afshordi i Liberman, 2021).

Afshordi i Liberman (2021) proveli su istraživanje o dječjem razumijevanju prijateljstva od ranog djetinjstva. U svom istraživanju definiraju prijateljstvo kao dijadički nesrodnički odnos. Kroz godine, proučavalo se mnoštvo čimbenika koje odrasli smatraju relevantnima za prijateljstvo pa se tako navodi šest ključnih čimbenika koje odrasli cijene u prijateljstvu – uživanje u zajedničkom provedenom vremenu, simetrična uzajamnost (razumijevanje i emotivna podrška), instrumentalna pomoć (dobrovoljno pomaganje), sličnost u stavu, raspoloženju i aktivnostima, zajedništvo i djelovanje (Hall, 2012, prema Afshordi i Liberman, 2021). Afshordi i Liberman (2021) u svom istraživanju ističu slične čimbenike koji se smatraju važnima u ranoj fazi razvoja, oko srednjeg djetinjstva i rane adolescencije. Djeca predškolske dobi (od 3 do 6 godina) slične čimbenike smatraju relevantnima za prijateljstvo. Pa se tako navode: blizina (zajednička igra) prosocijalne interakcije (pomoć, dijeljenje) i sličnost. Ističe se veća dubina razumijevanja prijateljstva kod male djece nego prije. Sklapanje prijateljstva predstavlja glavni instinkt djeteta da se poveže i bude dio određene grupe. Djeca doživljavaju potrebu da budu s vršnjacima, da se s njima povežu i

stvore bliske veze. Ta potreba postaje očitija u dobi djeteta od tri do četiri godine, a ponekad i ranije (Dunn, 2006, prema Papadopoulou, 2015).

Postavlja se pitanje što djeci znači biti prijatelj. Selman (1981, prema Afshordi i Liberman, 2021) smatra da djeca prijateljima smatraju one osobe s kojima se privremeno igraju zajedno. Nakon te inicijalne faze, djeca se kreću više fokusirati na zajedničke preferencije i međusobnu suradnju. Međutim, tek tijekom rane adolescencije prijateljstvo se doživljava kroz obostranu podršku i intimnost. Djeca u ranoj dobi još uvijek ne koriste konvencionalni oblik jezika za promišljanje i artikuliranje svojih misli i emocija. Iz njihovog ponašanja, interakcije i igre ponekad treba donijeti zaključak o njihovom znanju i razumijevanju prijateljstva (Papadopoulou, 2015). Većina istraživanja provodila su se s djecom školske dobi koja su imala sposobnost verbalnog komuniciranja, a vrlo malo ih je provedeno s djecom predškolske dobi jer se smatralo da su mišljenja predškolske djece plitka ili nepostojeća. Međutim, kroz različite eksperimentalne metode, dokazano je da sposobnost verbalnog komuniciranja nije jedini način za prikazivanje razumijevanja prijateljstva. Koristi se jednostavnija metoda, kao što su pitanja s da – ne odgovorom ili kratka pitanja (primjerice Likertova skala od 3 do 5 stupnjeva). Na taj način se procjenjuje razumijevanje prijateljstva djece predškolske dobi (Afshordi i Liberman, 2021). Coplan i Arbeau (2009, prema Neitola i sur., 2023) primijetili su da od druge do pete godine, interakcije djece s vršnjacima brzo napreduju i djeca pokazuju sve veću ulogu u odabiru svojih vršnjaka i prijatelja.

Kao što je već navedeno, blizina, prosocijalne interakcije i sličnost, najvažniji su čimbenici kroz koje djeca shvaćaju prijateljstvo. Provođenje vremena u neposrednoj blizini druge osobe izrazito je važno za prijateljstvo. Naravno, djeca puno više vremena provode s djecom koju smatraju prijateljima, nego s djecom koju ne smatraju prijateljima. Blizina i igra predstavljaju srž prijateljstva u ranom djetinjstvu. Pokazalo se da djeca vrlo često koriste prijateljstvo kao izgovor da dobiju pristup igri ili da pojedince isključe iz zajedničke igre. Nadalje, važan čimbenik jesu i prosocijalne interakcije među djecom. Ključna značajka dječjeg viđenja prijateljstva je pružanje podrške, odnosno, djeca koja su prijatelji dijele među sobom, međusobno si pomažu i tješe jedni druge. Sličnost predstavlja zadnji čimbenik shvaćanja prijateljstva iz dječje perspektive. Koncept sličnosti važniji je u kasnijem djetinjstvu, nego u ranom. Dijete u ranijem djetinjstvu možda neće sklapati prijateljstva temeljena na sličnosti, ali pokazalo se da u igri, primjerice s lutkama, dijete vrlo često lutki

pripisuje vlastite karakteristike (npr. lutka voli jesti hranu koju oni vole jesti ili se voli igrati djetetovim omiljenim igračkama) (Afshordi i Liberman, 2021).

Iz svega navedenog, može se zaključiti da djeca od rane dobi imaju potrebu za sklapanjem prijateljstava te razvijaju određeno mišljenje i razumijevanje prijateljstva unatoč tome što ga ne mogu uvijek izraziti. Naravno, shvaćanje prijateljstva mijenja se s dobi djeteta kao i definicija istog iz različitih dječjih perspektiva.

4. Prijateljstvo kroz razvojne etape djeteta

Prijateljstvo se smatra temeljnim dijelom ljudskog bića. Razumijevanje znakova koji ukazuju na prijateljstvo i ono što pojam prijateljstva podrazumijeva je ključno za snalaženje u društvenom svijetu (Afshordi i Liberman, 2021). Prijateljstva se, kao i svaki drugi oblik odnosa, prilagođavaju promjenjivim potrebama i ciljevima pojedinca. Neka prijateljstva su stabilna i traju godinama, a neka privremeno ili trajno prestaju nakon nekoliko tjedana ili samo nekoliko dana.. Prema tome, prijateljstva se razvijaju kroz određeni vremenski period (Poulin i Chan, 2010).

Karakteristike prijateljstva mijenjaju se s obzirom na dob djeteta. Kolak i Markić (2020, str. 106) tvrde da „*prijateljstvo i potraga za prijateljem ima svoje razvojne obrasce*“. U tablici 1 u nastavku opisane su karakteristike djece u dobi od 3 do 7 godina, a kasnije u tekstu je detaljnije objašnjen razvoj i karakteristike prijateljstva kroz razvojne etape djeteta od najranijeg djetinjstva do perioda predadolescencije.

Tablica 1: Karakteristike dječjih društvenih odnosa po dobi

GODINE	DJEČJI DRUŠTVENI ODNOSI
3-4	<ul style="list-style-type: none">- česti sukobi s vršnjacima- obraćaju se odrasloj osobi za pomoć i smatraju je ravnopravnom- razvija se simpatija prema drugom djetetu<ul style="list-style-type: none">- kreću više verbalizirati- spontano se obraćaju drugoj djeci
4-5	<ul style="list-style-type: none">- razvija se suradnja među djecom- više se druže s djecom nego s odraslima<ul style="list-style-type: none">- sklapaju se prijateljstva- česti sukobi prilikom međusobnog nadmetanja<ul style="list-style-type: none">- dijete sebe vidi u ulozi vođe
5-6	<ul style="list-style-type: none">- suradnja- velikodušnost- poštivanje tuđih prava- više druženja s istim spolom- razvoj kompromisa i prijateljskih uvjerenja

6-7	<ul style="list-style-type: none"> - javlja se interes za kooperativni rad s prijateljima - sklapanje prijateljstava na temelju pohađanja istog vrtića ili blizine stanovanja - česti konflikti kratkog trajanja - u 7 godini najboljim prijateljem većinom smatraju osobu istog spola
-----	--

Izvori: Čudina-Obradović i sur., 2004; Brajša-Žganec, 2003; Berk, 2015; Maleš i Stričević, 2005

4.1. Najranije djetinjstvo (od 0. do 2. godine)

U najranijem djetinjstvu (od rođenja) djeca imaju potrebu za nježnošću, sigurnošću i toplinom. U dojenačko doba i do druge godine djetetova života, tu potrebu zadovoljavaju roditelji (Sullivan, 1953, prema Hojjat i sur., 2017). Po rođenju, smatra se da dojenčad plakanjem utječe na svoje vršnjake koji se nalaze u rodilištu. Takav plač naziva se zarazni plač i on predstavlja prvi oblik interakcije s vršnjacima u dojenačko doba (Hay i sur., 2004). U periodu od 6 tjedana do 6 do 8 mjeseci djetetova života, razvija se privrženost. U tom periodu dijete ima različite reakcije na osobe u svojoj blizini (njemu poznata i nepoznata osoba). Razvija se povjerenje (Berk, 2015). U drugoj polovici prve godine djetetova života, u interakciji s vršnjacima, dijete se smiješi, poseže prema drugome i komunicira dodirnom. Hay i sur. (2004) u svom istraživanju navode da se moguće interakcije s vršnjacima mogu promatrati već kod djeteta u dobi od 6 mjeseci te da su dojenčad sposobnija održavati interakciju s vršnjacima ukoliko u njihovoj blizini nisu prisutne igračke ili drugi predmeti. Dugo se smatralo da jednogodišnjaci nisu sposobni sudjelovati u kooperativnoj igri s vršnjacima, no, Ross (1982, prema Hay i sur., 2004) tvrdi da se jednogodišnjaci uključuju u igre sa svojim vršnjacima i održavaju dugotrajne interakcije koje uključuju uzajamno angažiranje i ponavljanje ključnih radnji. Isto tako, smatra se da se rani oblici prosocijalnog ponašanja (dijeljenje, pomaganje, tješjenje) pojavljuju oko prve godine djetetova života (Hay i sur., 2004). Sullivan (1953, prema Buhrmester i Furman, 1986) ističe da osjećaji majke kao što su tjeskoba i anksioznost mogu utjecati na djetetove osjećaje i interakcije, usporiti razvoj i potaknuti dijete na razvijanje nesigurne privrženosti.

U ranom djetinjstvu, djeca ne uspostavljaju prijateljstva, već imaju nekoga koga više preferiraju i s njime nastoje uspostaviti određenu interakciju. Kroz promatranje i opažanje

može se uvidjeti s kime dijete radije provodi vrijeme i ulazi u interakcije (Mikulincer i sur., 2015). Prema Berk (2015) djeca dojenačke dobi posebnu pozornost poklanjaju roditeljima i prema njima se prijateljski osmjehuju, istražuju dodirom, umiruju osjećaje anksioznosti roditeljskom blizinom. Kroz najranije odnose sa svojim roditeljima (u većoj mjeri s majkom), dijete stvara temelj za kasniji razvoj prijateljstava i bliskih odnosa s vlastitom okolinom (Brajša-Žganec, 2003).

Može se zaključiti da djeca u najranijoj dobi pokazuju potrebu za bliskošću i prijateljskim interakcijama, iako to ne mogu izraziti riječima. Od samog rođenja, dijete je socijalno biće i to pokazuje mimikom i gestama.

4.2. Rano djetinjstvo (od 2. do 6. godine)

Rano djetinjstvo kreće oko druge godine djetetova života te traje do polaska u školu. U drugoj godini života dijete kreće više razumjeti okolinu oko sebe. Brzo napreduje i razvija se bolje mentalno predočavanje okoline i osoba oko njega (Berk, 2015). U istraživanju koje su proveli Whaley i Rubenstein (1994, prema Heshmati, Cabrerros, Ellis i Blackard, 2022), mala djeca između 22 i 32 mjeseca pokazala su pojedine dimenzije prijateljstva kao što su pomaganje, intimnost, odanost, dijeljenje i međusobnu sličnost. U njihovom istraživanju utvrdili su da je najviše prisutna neverbalna dimenzija sličnosti među djecom. Istraživači sugeriraju da djeca u ranom djetinjstvu učvršćuju prijateljstva neverbalnim stvaranjem sličnosti kroz oponašanje različitih ponašanja druge djece u igri ili u drugim aktivnostima. Kroz ta istraživanja dolazi se do zaključka da djeca u ranom djetinjstvu stvaraju prijateljstva prije nego što su toga svjesna (Whaley i Rubenstein, 1994, prema Heshmati i sur., 2022).

U periodu od druge godine kod djece se pojavljuje interes i potreba da odrasli sudjeluju u njihovoj igri (Sullivan, 1953, prema Buhrmester i Furman, 1986). Roditelji u ranom djetinjstvu predstavljaju ključne partnere u igri. Iako se djeca upuštaju i u igru s vršnjacima, braćom i sestrama, u većini slučajeva imaju potrebu stvarati interakcije s roditeljima (Buhrmester i Furman, 1986). Djeca u 3. godini života kreću koristiti riječ „prijatelj“. Djeca u predškolskoj dobi (4 – 6 godina) počinju uspostavljati intenzivnije interakcije s ostalom djecom te je moguće promatrati i opažati s kime se dijete najradije i najčešće igra i druži. U toj dobi prijatelj je onaj s kojim se dijete igra, dijeli svoje igračke i hranu (Mikulincer i sur., 2015). Djeca predškolske dobi verbalno iskazuju svoje prijateljstvo prema drugoj djeci te na taj način dodatno učvršćuju svoje odnose (Heshmati i sur., 2022). Kako se sposobnost verbalne komunikacije razvija, djeca su u mogućnosti imenovati drugu osobu s kojom se

najviše vole igrati. U ovoj fazi, uz promatranje i opažanje, dječje prijateljstvo može se ispitivati i normom recipročnosti. Odrasle osobe uviđaju promjene na djetetovom ponašanju prema, primjerice prijatelju ili osobi koju djeca smatraju „poznanim“. Odnos prema prijateljima kod djece rezultira većom ekspresivnošću, smijanjem, razmjenjivanjem pogleda, međusobnim sukobima i rješavanjem istih (Mikulincer i sur., 2015).

Afshordi (2019, prema: Afshordi i Liberman, 2021) je proveo istraživanje s djecom rane dobi u kojem se dotaknuo blizine kao faktora sklapanja prijateljstva među djecom. Utvrdio je da djeca od 3 do 5 godina provode vrijeme u međusobnoj blizini te tako pokazuju koga smatraju prijateljem. Isto tako otkrio je da djeca od 4 godine mogu prepoznati faktor slučajnosti i ne zaključiti da je netko nekome prijatelj samo zato što se nalazi u njegovoj blizini u određenom vremenskom periodu (primjerice slučajni prolaznici u trgovačkom centru). Djeca u trećoj godini života koriste i blizinu i sličnost kao uvjet za sklapanje prijateljstva. Vrlo često trogodišnjaci odabiru prijatelje koji ih podsjećaju na sebe same (sličan izgled, isti spol) (Afshordi i Liberman, 2021).

Afshordi i Liberman (2021) u svom istraživanju tvrde da djeca koriste pomaganje i dijeljenje kao znakove prijateljstva. Četverogodišnjaci smatraju da prijateljstvo postoji između dvoje djece ako jedno dijete pomaže drugom, a djeca u dobi od 3 do 6 godina smatraju da prijateljstvo postoji na temelju dijeljenja (npr. jedno dijete dobije više toga od prijatelja nego drugo dijete). Stoga, djeca predškolske dobi sklapaju prijateljstva na temelju pomaganja i dijeljenja. Kada se govori o značajkama prijateljstva, istraženo je da dvije trećine četverogodišnjaka i petogodišnjaka spominje ljubav i brigu jednih o drugima. Djeca u trećoj godini života očekuju da ljudi selektivno dijele njihove tajne (ali ne i druge informacije) s prijateljima (Afshordi i Liberman, 2021).

4.3. Srednje djetinjstvo (od 6. do 12. godine)

Buhrmester i Furman (1986) dijele srednje djetinjstvo na dva dijela. Prvi dio traje od šeste do devete godine djetetova života, dok drugi dio traje od devete do 12. godine djetetova života. U periodu srednjeg djetinjstva, dječja prijateljstva obično se vežu za fizičke i geografske čimbenike pa prema tome djeca sklapaju prijateljstva unutar škole, vrtića ili obiteljskog doma. Prijateljstva sklopljena u djetinjstvu mnogima predstavljaju najljepša sjećanja. U dobi od 6 do 12 godina izrazito je bitna socijalna podrška prijatelja jer je izravno povezana s dobrobiti djece te pozitivno utječe na učenje društvenih pojmova, društvenih uloga i društvenih pravila. Stjecanje društvenih normi kroz prijateljstvo djeci omogućuje

pozitivan razvoj. Osim izgradnje vlastitog identiteta, prijateljstva u ovom periodu djetetova života funkcioniraju i kao instrument pomoću kojeg djeca grade vještine regulacije emocija, upravljaju sukobima te postižu grupne rezultate i prihvaćenost od strane društva (Heshmati, 2022).

Kroz srednje djetinjstvo djeca shvaćaju što znači imati izbor, odnosno, razliku između prijatelja s kojim se žele igrati i osoba čija im je blizina dodijeljena od strane odraslih. Kao i djeca rane dobi, znaju da blizina nužno ne znači prijateljstvo te oko osme godine navode sličnost kao bitan faktor za sklapanje prijateljstva (traže djecu koja dijele određene slične karakteristike). Pomoć od strane vršnjaka nema više egocentričnu ulogu, već dolazi do shvaćanja da pomoć i podrška moraju biti međusobno uzvraćene (Afshordi i Liberman, 2021).

4.3.1. Prijateljstvo u periodu od 6. do 9. godina života

Šesta godina djetetova života predstavlja prekretnicu, odnosno, prijelazno razdoblje iz vrtića u školu. Promjena kroz koju djeca tad prolaze može biti stresna jer dolazi do ulaska u novi institucionalni sustav i pravila. Prilagodbu na novo okruženje i načine učenja olakšavaju odnosi s roditeljima, učiteljima, ali i vršnjacima. Prema tome, sklapanje prijateljstava u ovoj fazi je ključno za prilagodbu i stvaranje društvenih odnosa (Danby i sur., 2012).

U svom istraživanju, Afshordi i Liberman (2021) ističu tri ključne značajke dječjih prijateljstava, a to su blizina, prosocijalne interakcije i sličnost. Uzimajući u obzir navedene faktore, tvrde da djeca oko šeste godine prave razliku između vlastitih i tuđih odluka. U šestoj godini života djeca već shvaćaju kako je vlastiti izbor s kim se igrati relevantniji za prijateljstvo. Što se tiče prosocijalnih interakcija, djeca u dobi od 6 do 7 godina smatraju podršku važnom za prijateljstvo. Dijete u dobi od 7 godina već govori o primanju pomoći od svog prijatelja u različitim socijalnim situacijama, a u šestoj godini koristi obrasce dijeljenja tajni kako bi odredili vjerojatnost tko će kome biti prijatelj. Govoreći o dijeljenju, šestogodišnjaci već očekuju da će dijeljenje tajni biti bolji pokazatelj prijateljstva nego druga vrsta dijeljenja, primjerice, dijeljenje kolačića. U svom istraživanju, Liberman i Shaw (2018, prema Afshordi i Liberman, 2021) ističu da šestogodišnjaci razumiju da su intimne tajne posebno relevantna vrsta društvenih informacija, a njihovi zaključci o prijateljstvu mijenjaju se na temelju toga kako se osobne tajne čuvaju i dijele.

Danby i sur. (2012) navode određene tehnike koje djeci mogu pomoći u sklapanju prijateljstava. Formirali su te tehnike u tri strategije. Prva strategija odnosi se na poticanje djeteta da zatraži dopuštenje od vršnjaka za sudjelovanje u interakciji koja je u tijeku. Naizgled je jednostavna, no, zahtijeva razumijevanje vršnjaka kao i komunikaciju u društvenom kontekstu. Druga strategija odnosi se na suradnju među djecom u zajedničkoj radnji kao što je zajedničko planiranje igre i druženja koje dovodi do temelja za sklapanje prijateljstva. Treća strategija odnosi se na uključivanje druge djece u vlastitu interakciju kroz promatranje vlastite okoline i donošenje zaključka ako netko nije uključen u interakciju.

Djeca u dobi od 6 do 9 godina, polaskom u osnovnu školu sklapaju prijateljstva s vršnjacima koji su im slični. Počinju se formirati grupe i popularnost vršnjaka kreće imati vodeću ulogu u sklapanju prijateljstava. Prema tome, omiljena djeca koja postaju vođe grupe i čine aktivnosti zabavnima sklapaju najviše prijateljstava (Gurian i Pope, 2011). S polaskom u školu počinju se javljati i određeni problemi u društvenim odnosima, kao što su isključivanje, konformizam i strah od odbijanja. Isto tako u periodu srednjeg djetinjstva spolne razlike postaju vidljivije i djeca više sklapaju prijateljstva prema tom kriteriju. Istraženo je da djevojke obično imaju intimnija prijateljstva s više podrške nego dječaci. Dječaci stvaraju veće prijateljske grupe usredotočene na sport dok su djevojčice uključene u manje grupe koje su osobnije (Gurian i Pope, 2011).

4.3.2. *Prijateljstvo u periodu predadolescencije (9. do 12. godina)*

Period od 9 do 12 godina djetetova života naziva se periodom predadolescencije. Sullivan (1953, prema Buhrmester i Furman, 1986) tvrdi da predadolescencija označava važan period u razvoju djeteta u kojemu se kreće javljati snažna potreba za intimom i prijateljstvom. U periodu od 9 do 12 godina djeca kreću sklapati prijateljstva s prijateljem istog spola ili s nekim tko im je sličan po dobi i interesima. Prijateljske veze kreću biti snažnije i karakterizira ih bliskost. Djeca u toj dobi u prijatelju vide osobu kojoj se mogu povjeriti i s kojom mogu podijeliti važne segmente svog života. Dijete više nije toliko usmjereno na sebe, već na drugu osobu i sklapa prijateljstva radi dobrobiti druge osobe, ne samo svoje (Buhrmester i Furman, 1986).

Period predadolescencije važan je ne samo za sklapanje bliskih i intimnijih prijateljstava već i za daljnji razvoj djeteta. U toj dobi dolazi do intenzivnijeg razvoja socijalnih kompetencija i usvajanja različitih socijalnih ponašanja. Dijete je sposobnije više regulirati svoje emocije i prepoznavati tuđe te samo nalazi prilike za sklapanje odnosa (Buhrmester i Furman, 1986).

Selman (1980, prema Buhrmester i Furman, 1986) tvrdi da u periodu predadolescencije djeca na prijatelje ne gledaju samo iz svoje perspektive, već i iz njihove, te na taj način uspjevaju razumjeti tuđe potrebe i vidjeti na koji način će njihovo ponašanje utjecati na drugu osobu i njihovu dobrobit. Sklapanje prijateljstava u tom periodu utječe na samopouzdanje djeteta. Osjećaj samovrijednosti se povećava pri sklapanju bliskih prijateljstava. Iako postoji potreba za pripadanjem u društvu, intimna prijateljstva djeci u toj dobi mogu nadoknaditi osjećaj neprihvaćenosti (Buhrmester i Furman, 1986).

Gurian i Pope (2011) tvrde da djeca u dobi od 10 do 12 godina formiraju vlastite grupe (klike). Kroz period sazrijevanja u toj dobi, djeca se manje oslanjaju na roditeljsko vodstvo, a više su vođeni utjecajem vršnjaka. Djeca stvaraju klike s obzirom na izgled, sportske sposobnosti, akademski i ekonomski status i na taj način se kreću u društvu. U periodu od 9 do 12 godina (ali i kasnije) djeca jako puno vremena provode u prisutnosti prijatelja. Razvijaju se bliske i intimne veze. Za razliku od djece rane dobi koja svoja prijateljstva temelje na blizini i međusobnom druženju, period predadolescencije sa sobom nosi više bliskih i osobnih misli i prijateljstvo se temelji na dijeljenju istih. U toj dobi djeca razumiju kompleksnost društvenih odnosa i prijateljstvo smatraju snažnom i stabilnom vezom te ju kroz godine nadograđuju (Gurian i Pope, 2011). Kao društvena bića, djeca teže pripadnosti društvenoj skupini. Međuljudski odnosi igraju važnu ulogu u zadovoljenju dječjih potreba. Postavlja se pitanje mogu li društvene mreže zadovoljiti društvene potrebe djece. Moglo bi se reći da društvene mreže olakšavaju djeci da ispune svoje osnovne društvene potrebe jer pojedincima pružaju alternativne načine povezivanja s prijateljima i vode ih k stvaranju novih prijateljstava. Postoje određene prednosti sklapanja prijateljstava putem društvenih mreža kao što su promicanje pozitivne kvalitete prijateljstva, smanjena važnost fizičkog izgleda, nedostatak izravnog kontakta očima, veća kontrola vremena i prostora i lakše pronalaženje drugih sličnih sebi. Sklapanjem prijateljstava preko društvenih mreža smanjuje se osjećaj usamljenosti i depresije te se povećava socijalna podrška i samopoštovanje među djecom (Zilka, 2016). S druge strane, djeca koja nisu prihvaćena od strane svojih vršnjaka u društvu pokazuju veći stupanj osamljenosti (Neilsen-Hewett i Bowes, 1997). Može se zaključiti da u takvim slučajevima, društvene mreže i online prijateljstva mogu pomoći djeci da se osjećaju više prihvaćeno i manje usamljeno.

5. Najbolja prijateljstva

Nicholson i Townsend (2011, prema Taylor i Townsend, 2016) tvrde da se prijateljstva kategoriziraju u odnosu na cjelokupnu mrežu prijateljstva, ali i unutar specifičnog konteksta. Primjerice, djeca mogu imati jednog najboljeg prijatelja koji se razlikuje od najboljeg prijatelja u učionici i najboljeg prijatelja u sportskom timu. Drugim riječima, postoje neovisni sustavi prijateljstava i hijerarhije za svaki od brojnih društvenih konteksta (Taylor i Townsend, 2016). Dobra ili najbolja prijateljstva imaju određene prednosti kao što su druženje, društvenost, osjećaj vlastite vrijednosti, emocionalna sigurnost, privrženost i dobrobit. U kontekstu najboljih prijateljstava, dobrobit djece označava određene čimbenike koji sprječavaju negativna, odnosno, potiču pozitivna ponašanja (Moore i Keyes, 2003, prema Holder i Coleman, 2015). Postojeća literatura podupire ideju da pozitivni aspekti prijateljstva služe kao nadopuna dječjoj sreći dok negativni aspekti umanjuju dječju sreću (Goswami, 2012; Holder i Coleman, 2009, prema Holder i Coleman, 2015).

Uz najbolja prijateljstva, postoje još dvije razine prijateljskih iskustava, a to su ego prijateljske mreže i prijateljske klike. Ego prijateljstva odnose se na sudionike koji daju informacije o vlastitoj mreži prijateljstva. Drugim riječima, sudionici izvještavaju o svim prijateljstvima koja imaju u svojoj mreži (uključujući njihova najbolja prijateljstva kao i druga sekundarna prijateljstva). Mreže ego prijateljstava pružaju važne informacije o vlastitim percepcijama sudionika o njihovim odnosima (Cairns i sur., 1995, prema Poulin i Chan, 2010). Prijateljske klike uključuju malu skupinu prijatelja (od 3 do 9) koji biraju jedni druge u isprepletenoj mreži i provode značajno vrijeme jedni s drugima (Ennet i Bauman, 1996; Epstein, 1986, prema Poulin i Chan 2010).

Smollar i Youniss (1982, prema Kelp, 2000) navode da dijeljenje osobnih problema s najboljim prijateljem počinje u ranoj adolescenciji za djevojčice, a malo kasnije za dječake. Tijekom adolescencije djeca se počinju udaljavati od roditelja i povećavaju svoju ovisnost o prijateljima. Kao rezultat ove promjene, djeca sve više gledaju na prijatelje kao na intimne osobe od povjerenja. Mijenja se percepcija prijateljstva i ono više ne predstavlja isključivo druženje i zajedničke aktivnosti već odanost i intimnost preuzima vodeću ulogu u prijateljstvu. Bigelow i LaGipa (1975, prema Kelp, 2000) proveli su istraživanje na djeci od prvog do osmog razreda i identificirali 16 dimenzija očekivanja prijateljstva koje su se značajno povećavale s dobi djeteta. Odanost i predanost, kao jedna od dimenzija pojavljuje se tijekom petog razreda, odnosno, u dobi djeteta od 11 do 12 godina kreću se stvarati već

spomenuta očekivanja. Kroz istraživanje, prikupljeni su eseji s temom očekivanja od svojih najboljih prijatelja, a u istraživanju su sudjelovala djeca od 6 do 14 godina. Prema rezultatima, napravljen je popis od 8 očekivanja najboljih prijateljstava počevši od onih koji su formirani najranije u dobi djeteta, a to su:

- zajedničke aktivnosti,
- evaluacija,
- bliskost i divljenje karakteru,
- prihvaćanj,
- odanost i predanost,
- izvornost,
- zajednički interesi,
- potencijal intimnosti (Bigelow, 1977, prema Kelp, 2000).

Iako je zastupljeno mišljenje da se obveza u prijateljstvima ne pojavljuje dok djeca ne dođu u ranu adolescenciju, pojedini dokazi upućuju na to da se odanost može pojaviti kod dječjih prijateljstava i prije 8. godine (Hinde i Stevenson, 1986, prema Kelp, 2000). Utvrđeno je da djeca od tri godine grade dugotrajna prijateljstva, a Hartup (1996, prema Kelp, 2000) sugerira da predanost i povjerenje vjerojatno igraju ulogu u prijateljstvima čak i prije nego što su djeca u stanju artikulirati ta očekivanja. Većina djece u osnovnoj školi misli da će njihova dosadašnja najbolja prijateljstva potrajati neodređeno vrijeme. Furman i Buhrmester (1985, prema Kelp, 2000) navode da se djevojčice oslanjaju na njihove najbolje prijatelje više nego dječaci. Djevojčice ističu više intimnosti, privrženosti i vrijednosti u svojim najboljim prijateljstvima. Najbolja prijateljstva djevojčica zrelija su nego ona u dječaka. Dječaci isto tako manje dijele svoje misli i osjećaje s prijateljima nego djevojčice (Kelp, 2000). Recipročnost se ističe kao bitna u prijateljskim odnosima pri kojima članovi međusobno izražavaju simpatiju jedno prema drugome. Drugim riječima, dvoje djece u recipročnom odnosu, imenovalo bi jedno drugo kao svojeg najboljeg prijatelja. Međutim, postoje i nerecipročni odnosi, odnosno, jednostrani odnosi i neuzajamna prijateljstva. Primjerice, Sally imenuje Jane svojom najboljom prijateljicom, ali Jane imenuje Susan svojom najboljom prijateljicom. Stoga, Jane ne uzvraća Sallyn osjećaj najboljeg prijateljstva. Clark i Ayers (1988, prema Kelp, 2000) upotrijebili su skalu zadovoljstva i predanosti za istraživanje razlika u recipročnim i nerecipročnim prijateljstvima djece u sedmom i osmom razredu. Utvrdili su da su djeca u recipročnim prijateljstvima osjećala veću

količinu predanosti prema svom najboljem prijatelju, nego djeca u jednostranom neuzajamnom odnosu.

Kelp (2000) provodi istraživanje s ciljem dokazivanja da pri dječjim najboljim prijateljstvima postoji osjećaj predanosti mnogo prije dobi od 10 godina. Istraživanje je provedeno na 37 djece u dobi od 7 do 8 godina, 36 djece u dobi od 8 do 9 godina, 30 djece u dobi od 9 do 10 godina, 30 djece u dobi od 10 do 11 godina, 39 djece u dobi od 11 do 12 godina i 51 dijete u dobi od 12 do 13 godina. Ukupan broj sudionika u istraživanju iznosi 223. Utvrđeno je da djeca u dobi od 7 godina pokazuju predanost svojim najboljim prijateljima. Rezultati sedmogodišnjaka nisu se značajno razlikovali od bilo koje druge dobi, uključujući dob od 13 godina. Nepostojanje dobnih razlika na ljestvici predanosti ukazuje na dosljedne razine osjećaja odanosti i obveze u dječjim prijateljstvima od srednjeg do kasnog djetinjstva. Isto tako pronađene su spolne razlike te je utvrđeno da u svakom razredu osim petom, razina predanosti u ženskim prijateljstvima bila je veća nego u muškim prijateljstvima. Utvrđeno je i da je reciprocitet prijateljstva faktor koji pridonosi razini dječje predanosti. Rezultati isto tako sugeriraju da, iako mala djeca nisu u stanju artikulirati razumijevanje predanosti i obveze, isto tako osjećaju tu obvezu i ponašaju se na načine koji sugeriraju predanost prema svojim najboljim prijateljima. Prema ovom istraživanju, utvrđeno je i da je djetetova socijalna samoeфикаsnost značajan prediktor djetetove predanosti prijateljstvu. Stoga se mjera u kojoj se dijete osjeća socijalno kompetentno može koristiti za predviđanje koliko je to dijete predano svom najboljem prijatelju. Rezultati isto tako navode da djeca u 8. godini života ne razumiju u potpunosti što znači obveza, odnosno, predanost najboljem prijatelju, dok djeca u 9. godini predanost opisuju kroz zajedničke aktivnosti. Djeca u 10. i 11. godini života pod predanost navode povjerenje i brigu, dok djeca u dobi od 12 do 13 godina navode da su u prijateljstvu obvezni pomoći i brinuti jedni za druge (Kelp, 2000).

6. Prijatelji i „neprijatelji“

Znanstvenici obično prikazuju bliske odnose s naglaskom na sklad, s jedne strane, i nesklad, s druge strane. Naglašava se mogućnost da u isto vrijeme društveni odnosi mogu biti pozitivni i negativni, ograničavajući i aktualizirajući. Većina odnosa ima tamnu stranu, a utjecaj na dijete određen je načinom na koji su ti negativni („tamniji“) elementi isprepleteni s pozitivnim („svjetlijim“) elementima. Iako su empirijske studije rijetke, noviji radovi pokazuju da su negativni odnosi također značajni za dijete (do srednjeg djetinjstva ako ne i prije). Prijatelji i neprijatelji, promatrani zajedno, pružaju priliku za bolje razumijevanje međusobnih odnosa koji postoje u dječjim društvenim mrežama. S jedne strane, prijatelji se okupljaju i održavaju svoje odnose na temelju privlačnosti, odnosno, sviđanja. Dok s druge strane, neprijatelji održavaju međusobne odnose na temelju antipatije, odnosno, nenaklonjenosti. Neprijateljstva mogu proizaći iz agresije, kršenja dogovora i nepovoljnih društvenih razmjena (Abecassis i sur., 2002).

Može se napraviti nekoliko zaključaka o prijateljima i neprijateljima. Prvo, oba odnosa utječu na dugoročnu, kao i kratkoročnu prilagodbu djeteta na društvene odnose. Međutim, premalo se zna o razvojnoj dinamici međusobnih odnosa kako bi se moglo odrediti je li „biti prijatelj“ i „biti neprijatelj“ suprotnost odnosa u dječjem iskustvu. Drugo, ovi odnosi možda nisu važni u razvojnom smislu djeteta kao što je činjenica jesu li djeca općenito prihvaćena ili odbačena od strane društva. Komparativne studije sugeriraju da odbacivanje, odnosno, antipatija prema vršnjacima, osobito od istospolnih vršnjaka, više utječe na dijete nego prihvaćenost ili prosječni položaj u društvenoj mreži. Odbacivanje vršnjaka također identificira dijete kao rizično za ispoljavanje određenih ponašanja nego nedostatak prijatelja. Utvrđeno je i da postojanje prijateljstva može imati ograničenije posljedice za dijete nego prihvaćanje i odbacivanje. Treći bitan zaključak je da se dječji neprijatelji ne bi trebali zanemarivati. Učinak neprijateljstva na dijete je mali, međutim, utvrđeno je da ti odnosi znaju imati dugoročne posljedice i mogu biti važniji za dijete nego što se prije sumnjalo. Međusobne antipatije kritične su za razvoj određenih ponašanja. Isto tako, postoji mogućnost da antipatija prema određenom djetetu u djetinjstvu više utječe na neke pojedince, ali nema jednak utjecaj na ostale. Četvrto, zna se vrlo malo o procesima putem kojih prijatelji i neprijatelji utječu na svoje vršnjake. Studije pokazuju da prijatelji više razgovaraju jedni s drugima nego neprijatelji te da konstruktivnije rješavaju sukobe.

Pretpostavlja se da se ova ponašanja očituju u svakodnevnim okolnostima djeteta i kada promatrači nisu prisutni (Abecassis i sur., 2002).

Dvije vrste istraživanja bitne su za shvaćanje odnosa prijatelj – neprijatelj. Makroanalitičke studije potrebne su da pokažu način na koji se odnosi s prijateljima i neprijateljima tijekom vremena kombiniraju s temperamentom i ranim iskustvom, obiteljskim odnosima, društvenim kontekstom i socijalnom kompetencijom djeteta. Kroz takva istraživanja pokazuje se kako odnosi utječu na suočavanje i dječje susrete s određenim stresnim čimbenicima. Promatranje stresnih situacija i okoline poboljšava razumijevanje prijateljskih i neprijateljskih društvenih procesa. Mikroanalitička istraživanja provode se kroz korištenje informacija o mehanizmima ponašanja za predviđanje dugoročnih razvojnih ishoda. Gerald R. Patterson i njegovi suradnici (1992, prema Abecassis, 2002) osmislili su model izvedbe antisocijalnog razvoja pri kojem su istraživali iskustva prijateljstva i potencijalne procese koji utječu na društvene odnose.

7. Prijateljstvo u odnosu na druge vršnjačke odnose

Prijateljstvo ima svoje posebnosti u odnosu na druge vrste odnosa s vršnjacima. Sadašnje konceptualizacije svijeta vršnjaka naglašavaju da se odnosi s vršnjacima odvijaju na različitim razinama društvene složenosti – na razini interakcija, dijada i grupa. Pojmovi „prijatelj“ i „vršnjak“ često se koriste naizmjenično izvan područja istraživanja. Izraz prijatelj odnosi se na određenu vrstu vršnjačkog odnosa koji je dijadičke prirode i može se razlikovati od drugih aspekata vršnjačkih interakcija i grupa, vršnjačkog prihvatanja odbijanja i vršnjačkih mreža. Ovi oblici vršnjačkih odnosa ne uključuju nužno specifične odnose između dvoje djece (Bagwell i Schmidt, 2011).

7.1. Vršnjački/društveni status i prijateljstvo

Kao što je već istaknuto, djeca imaju različite vrste odnosa sa svojim prijateljima i sa svojim vršnjacima. U svakoj učionici postoje određena djeca koja se ne sviđaju drugoj osobi i druga koja su popularna i koja se mnogima sviđaju. Djetetov status u grupi vršnjaka – koji se naziva društveni status, status vršnjaka ili sociometrijski status, mjera je toga koliko je dijete prihvaćeno ili odbačeno. Taj društveni status predstavlja ono što druga djeca u skupini, osjećaju prema djetetu u smislu sviđanja. Društveni status je za razliku od prijateljstva jednostrani konstrukt i predstavlja samo osjećaje drugih prema djeci. Iako se često govori o odbačenoj djeci ili popularnoj djeci, vršnjačko odbacivanje naspram prihvatanja ima smisla samo u kontekstu vršnjačke grupe (Newcomb i sur., 1993, prema Bagwell i Schmidt, 2011). S obzirom na društveni status, djeca koja se vole više surađuju i socijalno su kompetentnija od odbačene djece. Dobro komuniciraju s drugima, učinkovito reguliraju svoje emocije i pokazuju društvenu osjetljivost i veliku svijest o drugima. Djeca koju vršnjaci odbacuju, pokazuju niske stope pozitivnih, prosocijalnih ponašanja i visoke stope agresivnog i nepovoljnog ponašanja, kao i impulzivnog i nezrelog ponašanja. Mnogo istraživanja pokazalo je da je odbacivanje od strane vršnjaka čimbenik rizika za mnoštvo problema prilagodbe, kako trenutno tako i u budućnosti (usamljenost, problemi mentalnog zdravlja, asocijalno ponašanje i delinkvencija) (Bierman, 2004, prema Bagwell i Schmidt, 2011).

Društveni status je dimenzija vršnjačkih odnosa kojoj se u literaturi posvećuje najviše pažnje. Uz stalne mjere prihvatanja naspram odbijanja, društveni status se također indeksira ubacivanjem djece u pet sociometrijskih grupa na temelju njihovog obrasca sviđanja i nesviđanja. Skupina odbačenih uključuje djecu koja se ne vole dok djecu u popularnoj skupini jako vole. U zanemarenu skupinu spadaju djeca koju mnogi vršnjaci niti vole niti ne

vole, a u kontroverznu skupinu spadaju djeca koju mnogi vršnjaci i vole i ne vole. Djeca koja ne spadaju u jednu od ove četiri ekstremne skupine imaju prosječan društveni status (Bierman, 2004, prema Bagwell i Schmidt, 2011).

Što se tiče razlike između prijateljstva i društvenog statusa, prijateljstvo se razlikuje po tome jer definira određeni odnos između dvije osobe. Iako isto tako kao i društveni status uključuje svidanje, ključna razlika je u tome što je svidanje unutar sklopljenih prijateljstava recipročno. Društveni status i prijateljstvo su u korelaciji, ali se njihove razlike jasno vide u činjenici da nemaju sva popularna djeca prijatelje, dok mnoga odbačena djeca imaju. Korištenjem specifičnih kategorija društvenog statusa, razlike između njega i prijateljstva mogu biti još upečatljivije jer je dokazano da gotovo 40% odbačene djece imaju barem jedno zajedničko prijateljstvo, a najmanje 30% popularne djece nema prijatelja (Hartup, 2001, prema Bagwell i Schmidt, 2011). Veze između statusa vršnjaka i prijateljstva očite su na nekoliko načina. Neke od društvenih vještina i kompetencija koje pomažu djeci da steknu prijateljstva također su one koje povećavaju njihovu društvenu prihvaćenost. Stoga nije iznenađujuće da prihvaćanje vršnjaka predviđa broj recipročnih prijatelja koje dijete ima. Bolje prihvaćena djeca imaju više prilika za stvaranje međusobnih prijateljstava (Bagwell i Schmidt, 2011).

7.2. Vršnjačke mreže i prijateljstvo

Djeca obično imaju više prijatelja i često provode vrijeme s više vršnjaka u kohezivnim mrežama, koje se također nazivaju i vršnjačkim klikama. Vršnjaci u mreži povezani su kroz privrženost i druženje. Istraživanje vršnjačkih mreža kao i prijateljstvo, temelji se na sociometrijskom istraživanju jer se pretpostavlja da su djeca uvrštena u vršnjački kontekst s određenom strukturom, dok se u prijateljstvu pretpostavlja da postoje određeni vršnjaci koji su djetetu najvažniji i utječu na dijete (Kindermann, 1993, prema Bagwell i Schmidt, 2011). Djeca mogu pripadati u više od jedne mreže, a one se mogu preklapati. Često se te grupe formiraju oko aktivnosti u kojima djeca uživaju ili u kojima zajedno sudjeluju. Mreže vršnjaka obično se identificiraju tako da se djeca pitaju s kim se druže ili da se od djece traži da identificiraju grupe vršnjaka koje se prirodno pojavljuju u njihovom razredu. Ovim pristupom, od djece se očekuje da mogu izvještavati o vršnjačkim mrežama u svom razredu jer se radi o djeci koja često provode vrijeme zajedno. Izvješća većeg broja djece se kombiniraju kako bi se identificirale mreže vršnjaka prema tome koliko često djeca imenuju druženje s određenim vršnjacima (Bagwell i Schmidt, 2011).

Dijadička prijateljstva često su ugrađena u mrežu vršnjaka, ali dijete ne mora nužno imati recipročno prijateljstvo sa svakim djetetom u svojoj mreži. Iako postoji određeno preklapanje između grupa na temelju prijateljstva naspram povezanosti (druženja), grupe nisu identične. Rodkin i Ahn (2009, prema Bagwell i Schmidt, 2011) otkrili su da su mreže koje se temelje na dijadama prijatelja manje i manje stabilne od grupa koje se temelje na afilijacijskim² vezama. U nekim slučajevima, djeci se možda neće svidjeti svi članovi vršnjačke mreže iako se često druže s njima. Osim toga, ne druže se svi članovi mreže s drugima u svojoj grupi jednako često, a to se odražava na mjesto i pripadnost djeteta u mreži vršnjaka. Neka djeca su dominantnija unutar svoje vršnjačke grupe te postoji hijerarhija koja sugerira razlike u stupnju koliko određeni vršnjaci utječu na aktivnosti i stavove drugih članova mreže. Mreže vršnjaka važna su dimenzija odnosa s vršnjacima zbog snažne socijalizacije koja se događa unutar grupe, no, ipak se razlikuju od prijateljstava i po svom obliku i po funkciji. Vršnjačke mreže su ključne za prijenos kulturnog znanja te osiguravaju strukturu ili društveni aranžman unutar šireg društvenog svijeta. Biti član mreže vršnjaka omogućuje pristup skupu ponašanja i stavova koje cijeni barem dio drugih članova društva. Članovi mreže vršnjaka su jedni drugima slični i u pozitivnim i u negativnim osobinama (Bagwell i Schmidt, 2011).

Što se tiče vršnjačkih mreža i grupa, postoje i veće vršnjačke grupe koje se nazivaju gomilama. One predstavljaju veliku grupu koja se ne temelji na povezanosti i mogu uključivati mnoge vršnjačke mreže. Članovi unutar gomile mogu komunicirati, ali nije nužno da se sva djeca u istoj grupi međusobno poznaju. Umjesto toga, oni su povezani istom etiketom i stereotipnim ponašanjima. Nazivi za gomile mogu se razlikovati, a najtipičniji su „štreberi“, „sportaši“, „popularni“. Pripadnost gomili može biti važna komponenta identiteta djeteta, ali i prepreka samoizražavanju i razvoju osobina (Brown, 1990, prema Bagwell i Schmidt, 2011). Djeca gledaju na gomile kao važne za pružanje podrške i olakšavanje prijateljstva. Važnost povezanosti s gomilom smanjuje se tijekom adolescencije jer se javlja veća potreba za vršnjačkim mrežama i adolescenti su frustrirani zahtjevima za konformizmom i povezanosti s pripadnošću masi (Brown i sur., 1986, prema Bagwell i Schmidt, 2011).

Prijateljstva često postoje unutar veće mreže vršnjaka i važno je ne izgubiti iz vida kontekst prijateljstva koje ta veća mreža pruža. Naravno, prijateljstva su samo jedna dimenzija dječjeg

² Afilijacija znači primanje u neki red ili društvo, bratstvo, družbu.. <https://xn--rjenik-k2a.com/afilijacija>

društvenog svijeta koja također uključuje sudjelovanje u interakcijama s vršnjacima i društvenim grupama. Utvrđeno je da je prijateljstvo jedinstven odnos važan za život djece i doprinosi njihovom razvoju i dobrobiti (Bagwell i Schmidt, 2011).

Može se zaključiti da djeca uvijek teže biti u bilo kojoj od navedenih odnosa s vršnjacima, bilo to vršnjačke mreže ili gomile. Svojim sudjelovanjem u društvu, utječu na svoj vršnjački status i prihvaćenost. Dijete kao društveno biće ima potrebu biti prihvaćeno i sklapati kvalitetne interakcije u društvu.

8. Dimenzije prijateljstava

8.1. *Pozitivne dimenzije*

Sklapanjem prijateljstava, naročito bliskih prijateljstava, djeca očekuju da ona imaju sve pozitivne osobine (primjerice, osjetljivost na potrebe i želje druge osobe, intimnost i nastojanja prijatelja da svoje interakcije učine na obostrano zadovoljstvo). Djeca očekuju da prijatelji doprinose njihovoj sreći, podržavaju ih i daju im osjećaj vrijednosti izražavajući svoje prihvaćanje ili povećavajući njihovo samopoštovanje na druge načine. Berndt (1989, prema Berndt, 2004) tvrdi da su pozitivne značajke dječjih prijateljstava slične pozitivnim značajkama podržavajućih društvenih odnosa među odraslima. Kroz istraživanja, djeca najviše ističu pozitivnu osobinu kao što je intimnost. Zaključeno je da se prijateljstva mijenjaju s godinama i da kvaliteta prijateljstava djece utječe na njihovu društvenu prilagodbu i razvoj (Berndt, 2004).

Smatra se da su blisko prijateljstvo i druženje, cijenjeni izvori životnog zadovoljstva i osjećaja blagostanja te su pozitivno povezani s cjelokupnim zdravljem. Tijekom djetinjstva prijatelji ispunjavaju niz ključnih funkcija koje promiču pozitivnu socioemocionalnu prilagodbu. Osnovna funkcija prijateljstva je druženje kroz koje prijatelji pružaju instrumentalnu pomoć, a djeca očekuju da će im prijatelji biti od veće pomoći od poznanika (Furman i Bierman, 1984, prema Hojjat i sur., 2017). Osim toga, prijatelji obično nude osjećaj pouzdanog savezništva ili su odani i dostupni. Pružanje utjehe i podrške među prijateljima, isto tako smatraju se važnim pozitivnim izvorima za dijete. Furman i Robbins (1985, prema: Hojjat i sur., 2017) tvrde da predadolescenti i adolescenti doživljavaju jače pozitivne osjećaje u svojim prijateljstvima nego u drugim odnosima s vršnjacima.

8.2. *Negativne dimenzije*

Bliska prijateljstva mogu imati i negativne dimenzije. Sullivan (1953, prema Berndt, 2004) je implicirao da se djeca u predadolescenciji prije nego pronađu bliskog prijatelja pitaju što trebaju učiniti da dobiju ono što žele. Točnije, dječji postupci motivirani su vlastitim interesom, a ne brigom za druge. Kada djeca motivirana vlastitim interesom stupaju u interakciju, sukobi među njima su neizbježni. Malo je vjerojatno da će ti sukobi nestati kada djeca uđu u period predadolescencije. Sullivan (1953, prema Berndt, 2004) opisuje i drugu vrstu negativne interakcije među vršnjacima koja se javlja rano u osnovnoškolskim godinama. Sugerirao je da natjecanje među vršnjacima može postati toliko jako tijekom tih

godina da za neku djecu postane glavna osobina. Natjecateljski način života u tom smislu predstavlja važnost prestizanja druge osobe. Prestiži drugoga postaje izvanredan obrazac u integraciji međuljudskih odnosa. Kad djeca opisuju prijateljstvo, priznaju da su prijatelji ponekad uključeni u intenzivno rivalstvo. Stoga se rivalstvo među djecom smatra još jednom negativnom značajkom prijateljstva. Iako nekoliko mjera kvalitete prijateljstva uključuje stavke za procjenu stupnja rivalstva među prijateljima, kada se mjere i rivalstvo i sukobi, rezultati za oboje su snažno povezani. Rezultati za negativnu dimenziju određenih prijateljstava nisu snažno povezani s onima za pozitivnu dimenziju istih. Drugim, riječima, prijateljstva koja imaju mnogo pozitivnih osobina mogu imati ili mnogo ili malo negativnih osobina (Berndt, 2004).

Negativni aspekti (primjerice, sukobi, uznemirenost i odbacivanje) skloni su umanjiti dobrobit djece i prilagodbu što može imati utjecaj na odraslu dob (Holder i Coleman, 2016). Berndt i Keefe (1995, prema Berndt, 2004) proveli su istraživanje na učenicima sedmog i osmog razreda. Ispitivali su razinu povezanosti i rivalstva u njihovim najbližim prijateljstvima. Učenici koji su naveli više negativne karakteristike, imali su problem s nepoželjnim ponašanjima početkom školske godine te su se ta ponašanja povećavala kroz godinu. Isto tako, učenici koji su svoja prijateljstva opisali kroz pozitivne karakteristike, kroz godinu su pokazali najveće nepoželjno ponašanje. Ovi rezultati sugeriraju da će negativne razmjene s prijateljima vjerojatno dovesti do negativnih razmjena s drugim vršnjacima i kada učenici svoja prijateljstva vide kao intimna i puna podrške (Berndt, 2004). Holder i Coleman (2009, prema Holder i Coleman, 2016) ispitali su odnose između lošeg ponašanja prema drugima i dječje sreće. Otkrili su da je nekoliko nepoželjnih društvenih interakcija među vršnjacima iz djetinjstva (primjerice, zlobnost, nepopularnost, vrijeđanje i izostavljanje) negativno povezano s dječjom srećom. Dokazano je da djeca prepoznaju negativne interakcije s prijateljima kao one koji narušavaju njihovu sreću.

Sve sadašnje mjere kvalitete prijateljstva uključuju više stavki za procjenu pozitivnih osobina prijateljstva nego za procjenu negativnih osobina prijateljstva. Ova neuravnoteženost je zabrinjavajuća jer može smanjiti sposobnost istraživača da otkriju kako na djecu utječu njihova prijateljstva kada su bogata negativnim osobinama. Općenito, negativna dimenzija prijateljstva zaslužuje više pozornosti nego što joj se do sada davalo (Berndt, 2004).

8.2.1. *Mračna strana prijateljstva*

Utvrđivanje kada i kako određena prijateljstva zapravo mogu biti štetna ispituje se kroz istraživanje karakteristika djetetovih prijatelja. S obzirom na to da prijatelji s vremenom postaju sličniji jedni drugima, uspostavljanje bliskog prijateljstva s vršnjakom koji ima negativne karakteristike (primjerice, delinkventno ponašanje, simptomi depresije) moglo bi dijete izložiti riziku od razvoja istih problema (Hojjat i sur., 2017).

Takozvana „mračna strana“ prijateljstva prvi put je istraživana unutar skupine dječaka koji su pokazivali delinkventno ponašanje. Prema Boivin i Vitaro (1995, prema Hojjat i sur., 2017) dječaci delinkventi imaju tendenciju birati prijatelje slične njima i kroz vrijeme razvijati čak i problematičnija ponašanja. Kroz promatranje takvih ponašanja, Dishion i sur., (1996, prema Hojjat i sur., 2017) primijetili su da su ti dječaci bili skloni pozitivnom odgovoru kada je njihov prijatelj razgovarao o delinkventnim aktivnostima, a nakon tog pozitivnog odgovora uslijedilo je još više razgovora o kršenju pravila. Suprotno tome, dječaci čiji su prijatelji manje pozitivno reagirali na takav razgovor nisu pokazali povećanje nepoželjnih ponašanja. Dokazano je i da dječaci unatoč većoj razini antisocijalnog ponašanja, više sudjeluju u nepoželjnih aktivnostima nego djevojčice, no, one djevojčice koje se upuste u devijantno ponašanje doživljavaju sličan porast antisocijalnog ponašanja (Snyder i sur., 2012, prema Hojjat i sur., 2017).

Kao što su prijatelji delinkventne djece skloni na sličan način biti delinkventni, prijatelji depresivne djece imaju tendenciju doživjeti slične razine depresije. Kao rezultat procesa socijalizacije, djeca čiji prijatelji imaju višu razinu simptoma depresije doživljavaju povećanje vlastitih simptoma depresije kroz vrijeme. Gilleta i sur., (2011, prema Hojjat i sur., 2017) usporedili su novostvorena prijateljstva adolescenata s dobro uspostavljenim, stabilnim prijateljstvima i otkrili da se samo nova prijateljstva značajno razlikuju u početnim razinama simptoma depresije, iako su obje vrste pokazale značajne učinke zaraze depresijom tijekom vremena. Naime, ovaj je učinak primijećen samo u ženskim prijateljstvima i samo u prijateljstvima koja su ocijenjena kao „pravi“ najbolji prijatelj. Dva najstrože istražena međuljudska procesa su pretjerano traženje uvjerenja i negativnih povratnih informacija. Coyne (1976, prema Hojjat, 2017) tvrdi da su pojedinci koji se osjećaju neadekvatno, skloni tražiti uvjerenje da su dobro ili da ispravno obavljaju zadatak. Isto tako, pojedinci koji imaju negativnu sliku o sebi, skloni su aktivnom traženju osoba koje će im dati povratne informacije koje potvrđuju njihovu negativnu samopercepciju (Swann i sur., 1992, prema

Hojjat i sur., 2017). Utvrđeno je da su stope ovih stilova slične i kod dječaka i kod djevojčica, međutim, značajno su povezani sa simptomima depresije samo kod djevojčica (Borrelli i Prinstein, 2006, prema Hojjat i sur., 2017).

9. Popularnost i prijateljstvo

Postoji mnoštvo aspekata dječjeg razvoja vezanih za pojam prijateljstva i samog socijalnog konteksta djeteta. Kad se govori o prijateljstvu, djeca kroz taj odnos traže osjećaj sigurnosti, ljubav i pripadnost te teže k stjecanju različitih novih iskustava. Djeca vrlo često svoje vršnjake opisuju na određen način („Moj prijatelj je dobar.“). Pretpostavlja se da to ukazuje na dječje prijateljske postupke te se povezuje s time koliko djeca određenu osobu smatraju omiljenom. Prijateljski postupci vezani su i za suradničke i otvorene veze među djecom, kao i potkrepljivanje obrazaca ponašanja druge osobe. Prijateljski odnosi obično se sklapaju među djecom slične dobi. Djeca dijele svoje interese i grade bliske veze. Vjerojatnije je da će dijete tražiti prijatelja u osobi koju smatra omiljenom te je više prihvaćena i popularna u društvu (Buljubašić Kuzmanović, Simel, Špoljarić, 2010).

Bukowski i sur. (1996, prema Buljubašić Kuzmanović i sur., 2010) smatraju da se popularnost može opisati kroz dvije dimenzije: prihvaćanje i odbijanje. Dimenzija prihvaćanja odnosi se na sviđanje i atraktivnost, dok se dimenzija odbijanja odnosi na nesimpatiju i nesviđanje. Popularnost i prijateljstvo smatra se temeljnim dimenzijama dječjih vršnjačkih odnosa. Popularnost se definira kao *"opći, grupno usmjeren i jednosmjernan konstrukt koji je odraz odnosa vršnjaka prema pojedinom djetetu"* (Klarin, 2006, prema Kolak, 2010, str. 245), a prijateljstvo kao *"specifičan, uzajaman, trajan i dvosmjernan odnos koji je odraz iskustva između dvaju pojedinca, a obilježava ga odanost, prisnost i uzajamna privlačnost"* (Kolak, 2010, str. 245).

Ističu se različita razmišljanja o popularnosti i prijateljstvu. Neki smatraju da popularnost i prijateljstvo nisu dva međusobno ovisna pojma, dok drugi dijele mišljenje o tome da su ta dva pojma djelomično povezana. Odnosno, to znači da dječja prihvaćenost u društvu bila slaba ili jaka, ne utječe direktno na dječju prihvaćenost u prijateljskom odnosu (Kolak, 2010). Kvaliteta prijateljskog odnosa i društvene prihvaćenosti se mijenja s dobi djeteta. Isto tako, popularnost nužno ne znači da je dijete uspjelo sklopiti kvalitetno prijateljstvo, iako je dokazano da popularno dijete češće ostvaruje bliske prijateljske veze upravo zbog povećane prilike za sklapanje istih (Buljubašić Kuzmanović i sur., 2010). Postoje pozitivni i negativni kriteriji mjerenja popularnosti i prijateljstva među djecom. Što se tiče pozitivnog kriterija, djeca prema tom kriteriju navode osobe s kojima najradije provode svoje vrijeme i koje nazivaju svojim najdražim prijateljima. Negativni kriterij, se s druge strane odnosi na djecu s kojom bi se proveo mali dio vremena i koja se drugoj djeci ne sviđaju. Mjerenjem tih

kriterija dolazi se do podjele djece u pet kategorija: popularno, odbačeno, zanemareno, kontroverzno i prosječno dijete. Odbačeno i zanemareno dijete spada u kategoriju nepopularne djece. Za razliku od popularnog ili prosječnog djeteta, odbačeno dijete ispoljava određena ponašanja kao što su hiperaktivnost, agresivnost i druge vrste nepoželjnih ponašanja. U odnosu na odbačenu djecu, zanemarena djeca imaju druge karakteristike kao što su sramežljivost i usamljenost te nisu sklona teškim nepoželjnim ponašanjima (Klarin, 2006). Popularna i nepopularna djeca razlikuju se prema određenim karakteristikama (nebiheviornalnim karakteristikama kao što su spol, dob, izgled i socijalni status te biheviornalnim karakteristikama kao što su agresivnost, pomoć, dijeljenje i inteligencija). Nepopularna djeca su za razliku od popularne djece češće agresivna, nezadovoljna i ulaze u konflikte (Kolak, 2010).

Prijateljstvo karakterizira intima, bliskost, podrška, međusobno zadovoljstvo i druženje. Kerns (2000, prema Buljubašić Kuzmanović i sur., 2010) kroz svoje istraživanje s predškolskom djecom opisuje tri vrste prijateljstva: skladno i interaktivno prijateljstvo, skladno i nezavisno prijateljstvo i razdvojeno prijateljstvo. Prva dva tipa u sebi nose pozitivne društvene interakcije, dok se treći tip odnosi na negativne interakcije među djecom. Prijateljski odnosi smatraju se višedimenzionalnima, odnosno, kvaliteta prijateljstva je veća ukoliko u odnosu postoji više pozitivnih nego negativnih osobina. Povećavanje ili smanjenje istih utječe na kvalitetu prijateljstva. Popularnost i prijateljstvo imaju zajedničke karakteristike. Povezuje ih osjećaj privlačnosti, odnosno sviđanja kao glavna poveznica dviju osoba za stvaranje najboljih prijateljskih odnosa. Sviđanje se smatra najmanjim uvjetom za sklapanje prijateljskih veza, a pojam prijateljstva smatra se posrednikom između popularnosti i društvene prilagodbe. Iako popularnost i prijateljstvo imaju određene zajedničke karakteristike, različiti su oblici socijalnog iskustva (Buljubašić Kuzmanović i sur., 2010; Kolak, 2010).

Prijateljstvo je stimulirano poticajem na suradnju, međusobnim dijeljenjem i zabavom. Dijete kroz prijateljstvo upoznaje sebe i gradi samopouzdanje. U kasnijem djetinjstvu i adolescenciji ističe se potreba za intimom, a popularnost i prijateljstvo u tom kontekstu označavaju podršku u prevladavanju određenih promjena dječjeg razvoja i samog odrastanja. Buljubašić Kuzmanović, Simel i Špoljarić (2010) proveli su istraživanje s ciljem ispitivanja očekivanja od najboljeg prijatelja s naglaskom na popularnost i prijateljstvo. Istraživanje je provedeno na 278 učenika od trećeg do osmog razreda. Kao instrument

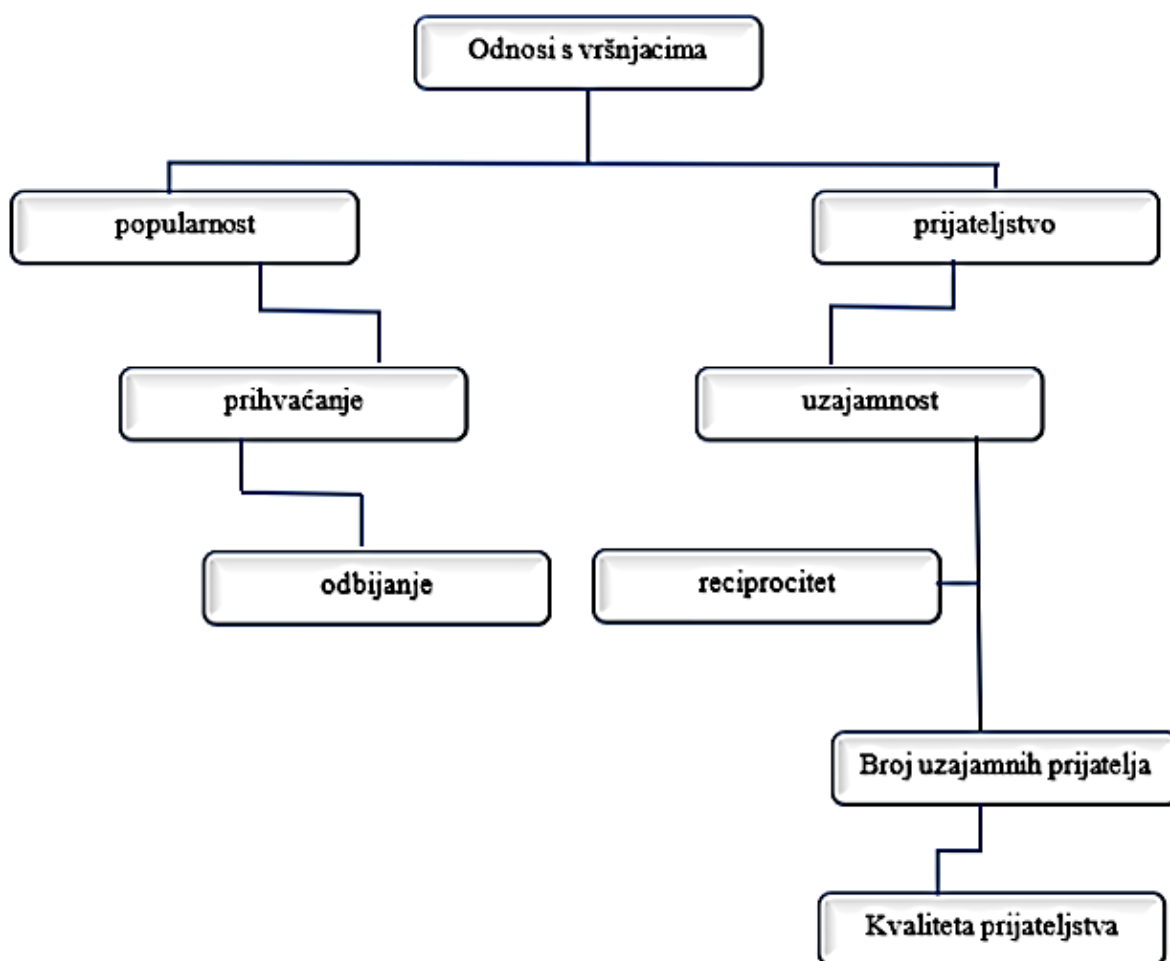
istraživanja koristio se upitnik od pet pitanja (5 najvažnijih osobina prijatelja, opis svog najboljeg prijatelja, imaju li najboljeg prijatelja, gdje sklapaju prijateljstva, kako je to ne imati prijatelja). Utvrđeno je da dječaci više ističu osobinu dobrote nego djevojčice, dok djevojčice navode čuvanje tajni. Kod učenika od trećeg do petog razreda najvažnije karakteristike prijateljstva jesu dobrotu, pomoć, iskrenost, prijateljstvo i slaganje. Djevojčice pod prioritet navode pomoć u razredu, dok dječaci ističu dobrotu. Kod prijateljstva u školi ističe se pamet i pristojnost. Rezultati pokazuju da mlađi učenici većinu svojih potreba ostvaruju u razrednom okruženju i kao što je već navedeno, dobrotu, pamet, pomoć, iskrenost i pristojnost bitne su karakteristike prijatelja u toj dobi djeteta. Stariji dječaci navode poštenje i nesebičnost, a starije djevojčice podršku i povjerenje kao najvažnije osobine prijatelja. Najvažnije karakteristike prijateljstva kod učenika od šestog do osmog razreda su iskrenost, poštenje, pomoć, povjerenje i podrška. Što se tiče prijateljstva u razredu, prijateljstva starije djece ostvarena su s osobama koje su dobre, povjerljive, zabavne i iskrene. U odnosu na starije, mlađi učenici navode dobrotu kao mjeru prijateljstva, a stariji kao mjeru popularnosti, odnosno, prihvaćenosti. Navodi se da djeca najviše sklapaju prijateljstva unutar svog razreda, a najmanje izvan škole. Odgovori na zadnje pitanje istraživanja većinom su glasili – usamljeno, tužno, nezadovoljno, grozno. Sveukupni rezultati pokazali su da popularnost i prijateljstvo predstavljaju dva različita oblika socijalnog iskustva koji su međusobno povezani (Buljubašić Kuzmanović i sur., 2010).

10. Prijateljstvo i socio-emocionalni razvoj djeteta

Djetinjstvo obilježava potreba za pripadnošću. Djeca izražavaju interes za druženjem i kontaktom s vršnjacima. Potreba za druženjem s drugom djecom s vremenom postaje intenzivnija, sklapaju se prijateljstva i utjecaj vršnjaka postaje sve jači. Igra obilježava rano djetinjstvo i dječji razvoj. Krenuvši od jednostavne igre kao što je funkcionalna igra pa sve do složene kao što je igra s pravilima, djeca kroz igru sklapaju prijateljstva što utječe na njihov socio-emocionalni razvoj. Dvogodišnje dijete najčešće se igra samo, trogodišnje i četverogodišnje dijete koristi slične materijale u igri kao dijete pored njega, a tek se petogodišnje i šestogodišnje dijete upušta u suradničku igru (Vasta, Haith i Miller, 1998). Za socijalni i emocionalni razvoj djeteta izrazito je bitna simbolička igra. Aspekti koji simboličku igru čine važnima jesu – poboljšavanje koncentracije, suradnja, razvoj mašte, kreativnost, ponavljanje i manipulacija objektima, ustrajnost i emocionalna sigurnost (Duncan i Lockwood, 2008, prema Jurčević-Lozančić, 2011). Socijalni odnosi grade se kroz igru i prijateljstvo, a dolaskom u vrtić djeca kreću uspostavljati intenzivne veze i kontakte s drugom djecom. Na ponašanje djeteta utječe ponašanje vršnjaka, a time i na njihov socijalni i emocionalni razvoj (Vasta i sur., 1998).

Klarin (2006, str. 55) tvrdi da „U vršnjačkoj skupini dijete zadovoljava potrebu za intimnošću, formira sliku o sebi, stječe socijalne vještine, uči pomagati, dijeliti i surađivati. Tijekom razvoja, vršnjački se odnosi mijenjaju. Suprotnost formiranja bliskih, intimnih odnosa zavisi o socijalnim vještinama prepoznavanja verbalnih i neverbalnih znakova tijekom interakcije“. Prijateljski odnosi preplavljeni su užitkom. Dijete u odnosu s prijateljem pokazuje osjećaj sreće i obveze prema drugoj osobi. Prihvaćenost od društva čini dijete sretnim, a druženje i sklapanje prijateljstava s drugom djecom djetetu pomaže u rješavanju problema i konflikata (Klarin, 2006). Način na koji vršnjaci doživljavaju drugo dijete kao kvalitetnog socijalnog partnera naziva se vršnjačkim prihvaćanjem. Razlika između prijateljstva i vršnjačkog prihvaćanja je u uzajamnosti. Prijateljstvo se promatra kao odnos jedne osobe prema drugoj, dok se vršnjačko prihvaćanje odnosi na odnos grupe prema pojedincu (Berk, 2015).

Slika 1: Razine vršnjačkih odnosa

Izvor: Klarin, M. (2006). Razvoj djece u socijalnom kontekstu – roditelji, vršnjaci, učitelji. Jastrebarsko: Naknada Slap, str. 57.

Socijalni razvoj djeteta odnosi se na određena dječja ponašanja i stavove upućene prema odraslima ili drugoj djeci, dok se emocionalni razvoj odnosi na sam odnos prema sebi, drugim osobama ili predmetima (Brajša-Žganec, 2003). Socio-emocionalni razvoj od najranije dobi djeteta zbiva se kroz socio-emocionalno učenje, odvija se do odrasle dobi čovjeka te prolazi kroz razne faze i intenzitet. Kroz socio-emocionalno učenje djeca usvajaju različite vještine kao što su razumijevanje i upravljanje emocijama, suosjećanje, održavanje pozitivnih odnosa i prilagođavanje reakcija različitim situacijama (Vranjican, Prijatelj, Kuculo, 2019). Razvijene socio-emocionalne vještine predstavljaju preduvjet za buduće funkcioniranje u određenim životnim domenama djeteta. Postoje dva čimbenika ključna za socio-emocionalni razvoj djeteta, a to su socijalna kompetencija i emocionalna kompetencija. Socijalna kompetencija odnosi se na međusobne socijalne interakcije među

djecom kroz koje dijete zadovoljava svoje potrebe uz očuvanje već stečenih pozitivnih odnosa s drugima. Socijalnu kompetenciju dijete gradi kroz prijateljski odnos i druženje s drugom djecom. Emocionalna kompetencija odnosi se na prepoznavanje i regulaciju vlastitih emocija, prikladno reagiranje u određenim situacijama i razumijevanje tuđih emocija. Socio-emocionalne kompetencije predstavljaju primjereno ponašanje pojedine osobe unutar društva (Vranjican i sur., 2019).

Campbell i sur. (2015, prema Vranjican i sur., 2019) naglašavaju da na socio-emocionalni razvoj uz roditelje, mogu utjecati i odgajatelji, učitelji i druge odrasle osobe. U tom kontekstu, odrasla osoba nadzire i utječe na razvoj djeteta kroz obrazovni kontekst, odnosno, lakše se uviđaju određene teškoće u stvaranje interakcija među djecom i utječe se na razvoj prihvatljivih oblika komunikacije. Zaključak je da najvažniju ulogu u socijalno-emocionalnom razvoju imaju roditelji, međutim, zbog činjenice da djeca veliki dio svog života provode u školskim klupama, postoji mnogo aspekata kroz koje školski sustav utječe na njihov socijalni i emocionalni razvoj. U školskom kontekstu, osmišljavanje pozitivne školske okoline, prenošenje znanja o socijalnim vještinama, izravno utječu na socio-emocionalni napredak djeteta. U današnje vrijeme, javlja se sve veći interes za istraživanje strategija i načina na koje školski sustav može utjecati na razvoj, dječje pozitivne kvalitete i smanjiti teškoće koje bi se potencijalno mogle javljati (Vranjican i sur., 2019).

10.1. *Socio-emocionalne vještine i prijateljstvo*

Piaget (1932, prema Papadopoulou, 2015) smatra da kognitivna, socijalna i afektivna ponašanja imaju zajedničku osnovu i međuovisna su. Stoga razvoj u jednom području utječe na razvoj u drugim područjima i obratno. Pojavljuje se nekoliko teorija koje razvoj prijateljstva vide kao postupni proces koji je u skladu s razvojem socio-kognitivnih i emocionalnih aspekata. Selman (1980, prema Papadopoulou, 2015) je proučavao razvojni trend uzajamnosti (što je jedna od definirajućih karakteristika prijateljstva) i identificirao četiri glavne faze kroz koje djeca prolaze. Prva faza odnosi se na ograničenje dječje percepcije na osobni interes. Tijekom druge faze, djeca predškolske dobi mogu se uključiti u međusobnu razmjenu materijalnih resursa, budući da je njihovo razumijevanje tada manje egocentrično, no, još uvijek je ograničeno na konkretna iskustva. Prelazeći s konkretnog na apstraktno, starija djeca sposobna su identificirati psihološke osobine i cijiniti unutarnja stanja te se stoga uključuju u usklađenu razmjenu emocionalnih i psiholoških resursa. Konačno, posljednja faza obilježena je razmjenom utemeljenom na potrebama, koja se

temelji na sofisticiranijem uvažavanju okolnosti i potreba pojedinaca, uzajamnosti i zajedničkog interesa (Selman, 1980, prema Papadopoulou, 2015).

Bigelow (1977, prema Papadopoulou, 2015) je proučavao što djeca očekuju od prijateljstva, odnosno, koje karakteristike djeca žele da njihovi prijatelji imaju. Smatralo se da očekivanja od prijateljstva uključuju kvalitetu prosuđivanja. Spomenute su tri različite faze očekivanja. Tijekom prve faze dječja očekivanja od prijateljstva bila su pod utjecajem karakteristika kao što su zajedničke aktivnosti i blizina. Tijekom druge faze djeca su se pozivala na norme i vrijednosti prijateljstva. U posljednjoj fazi starija su djeca pokazala empatiju, razumijevanje i samootkrivanje. Njihovo razumijevanje moralnih načela temeljilo se na unutarnjim standardima, a nije bilo nametnuto izvana. Ovdje se također može vidjeti razvojni trend od ranih shvaćanja koja su ograničena na konkretno iskustvo do postupnog uvažavanja vrijednosti i standarda koji su više apstraktni.

I drugi autori su istraživali utjecaj socio-emocionalnog razvoja na prijateljstvo i istraženo je da postoji međuovisnost socio-emocionalnog razvoja i prijateljstva, premda postoje određena ograničenja jer se ne istražuje utjecaj same okoline na dijete (Papadopoulou, 2015).

10.2. *Prijateljstvo i socio-emocionalni razvoj*

Prijateljstvo je povezano s kognitivnim, društvenim i emocionalnim napretkom. Prijateljstva omogućuju djeci u doživljavanju ugodnih i poticajnih iskustava te im izazivaju osjećaj sigurnosti i prihvaćenosti. Bukowsky (2005, prema Papadopoulou, 2015) tvrdi da je prijateljstvo ono što je potrebno za zadovoljenje ljudskih potreba. Hartup i Stevens (1997, prema Papadopoulou, 2015) ističu da imati prijatelje omogućuje djeci da dalje razvijaju svoje društvene vještine. Sklapanje prijateljstava zahtijeva posjedovanje određenih društvenih i socijalnih vještina. Održavanje prijateljskih odnosa isto tako zahtijeva sposobnost uvažavanja drugih, upravljanje sukobima i pregovorima, kontrolu emocija, odnosno, različite složene međuljudske vještine. U konačnici, imati prijatelje omogućuje djeci da razviju svoje društvene vještine, a poboljšane socijalne vještine povećavaju šanse za sklapanje i održavanje prijateljstva (Papadopoulou, 2015).

Odnosi s vršnjacima povećavaju adaptivni razvoj te prijateljstvo predstavlja sredstvo za razvoj identiteta i prilagodbe. Prijateljstvo djetetu pruža priliku da na neki način vidi sebe iz tuđe perspektive. Prihvaćanje od strane druge osobe direktno utječe na razvoj pozitivnih osjećaja samopoštovanja i samopouzdanja te dijete bolje razumije sebe, svoje snage i

slabosti. Newcomb i Bagwell (1996, prema Papadopoulou, 2015) tvrde da djeca mogu razviti niz važnih vještina samo ako imaju prijatelje. Međutim, usvaja se drugo stajalište koje prijateljstvo vidi kao priliku za stvaranje važnih iskustava i pozitivnog razvoja, ali ne kao i jedinog načina na koji se mogu razviti socijalne vještine. Razvojne dobrobiti prijateljstva smatraju se neupitnima. Prijateljstvo omogućuje djeci da se prilagode svojoj okolini te da u određenoj mjeri stvore okolinu prikladnu za svoj individualni razvoj (Papadopoulou, 2015).

Može se zaključiti da socio-emocionalni razvoj utječe na razvoj prijateljstva i obratno. Bez razvoja jednog od ovih aspekata, ne bi se razvijao drugi. Socio-emocionalni razvoj (uz kognitivni i tjelesni razvoj) jako je važan za život djeteta, kao i za njegovo buduće funkcioniranje u društvu. Bitno je naglasiti da dijete kao društveno biće pokazuje potrebu za pridonosenjem društvu, što će neometano činiti samo ako se potiče njegov razvoj na pozitivan način.

11. Uloga roditelja, odgajatelja i učitelja u sklapanju dječjih prijateljstava

Prema Klarin (2006), društveni odnosi imaju različite zadaće pri razvoju i životu djeteta. Na dijete, uz vršnjake, utječu i roditelji koji dominiraju većinom u ranom djetinjstvu (Brajša-Žganec, 2003). Katz i McClellan (2005) ističu važnost odgajatelja kao poticaja za razvoj socijalnih i društvenih odnosa u djetinjstvu, a Taylor i Townsend (2016) ističu važnost učitelja i školskog sustava pri sklapanju i održavanju dječjih prijateljstava.

11.1. Roditelji i dječja prijateljstva

Prema Klarin (2006), roditeljstvo se smatra izrazito izazovnim i kompleksnim zadatkom pri kojemu roditelj kroz različita pravila, uloge i komunikaciju ostvaruje kontakt sa svojim djetetom. Čudina-Obradović i Obradović (2006) navode da roditeljstvo obuhvaća različite dužnosti i prava roditelja i djeteta koji su emocionalno povezani. Isto tako roditeljstvom smatraju postupke učinjene namjerno s ciljem pružanja zaštite djetetu i poticanja njegovog cjelokupnog razvoja.

Roditelji su jedan od primarnih izvora utjecaja na dječje odnose s vršnjacima. Većina istraživanja o utjecaju roditelja na djecu i njihova prijateljstva i društvene odnose se mogu podijeliti na tri područja. Prvo područje odnosi se na istraživanje o privrženosti roditelja i djeteta. Ono pokazuje da kvaliteta djetetovog odnosa s roditeljem/skrbnikom predviđa sposobnost održavanja visokokvalitetnih odnosa s vršnjacima (Doyle, Markiewicz i Hardy, 1994, prema Romano, Hubbard, McAuliffe, Morrow, 2009). Povezana istraživanja također sugeriraju da su kvalitetne interakcije roditelj-dijete (primjerice, učestalost razgovora) povezane s vršnjačkim odnosima djece (Goldstein, Diener i Mangelsdorf, 1996, prema Romano i sur., 2009). Drugo područje odnosi se na roditeljske procese. Hart, Ladd i Burleson (1990, prema Romano i sur., 2009) otkrili su da su djeca čije su majke bile oštrije u svojim disciplinskim stilovima bila manje prihvaćena od strane vršnjaka. Isto tako, oštri stilovi roditeljstva predviđaju dječje agresivno ponašanje s vršnjacima. Treće područje pokazuje da je uključenost roditelja u odnose s vršnjacima povezana s ishodima među vršnjacima. Roditeljska inicijativa i praćenje društvenih aktivnosti njihova djeteta pozitivno utječe na prihvaćanje djeteta od strane vršnjaka, prosocijalno ponašanje, kvalitetu prijateljstva i društvenu kompetenciju (Simpkins i Parke, 2002, prema Romano i sur., 2009).

Istraživanja unutar literature pokazala su i kako roditelji izravno upravljaju društvenim životom svoje djece (Finnie i Russell, 1988; Ladd i Golter, 1988; MacDonald i Parke, 1984; Mize i Pettit, 1997, prema Fowler i sur., 2011). Primjerice, roditelji određuju vrijeme i okolnosti pod kojima njihova djeca imaju društveni kontakt s vršnjacima izvan obitelji. Izravno i neizravno pružaju svojoj djeci pristup vršnjacima ili društvene prilike za međuvršnjačku interakciju. Prema tome, Ladd i Golter (1988, prema Fowler i sur., 2011) istraživali su odnos između roditeljskog upravljanja vršnjačkim kontaktima i kvalitete vršnjačkih odnosa. Istraživanje su proveli kroz telefonske intervjuje na 50 roditelja djece predškolske dobi. Rezultati su dobiveni promatranjem i sociometrijskim ocjenama i procjenama i pokazali su da djeca roditelja koji su inicirali više razine kontakata s vršnjacima, imaju dosljednije partnere u igri. Uloga roditelja u podržavanju razvoja prijateljstva istražena je i unutar specijalnog obrazovanja pri čemu je glavni fokus bio na perspektivama roditelja prema prijateljstvima svoje djece i načinima na koji roditelji mogu olakšati interakciju (Fowler i sur., 2011).

Rubin i Sloman (1984) proveli su istraživanje u kojem su ispitali načine na koje roditelji utječu na prijateljstva i odnose s vršnjacima svoje djece. U svom istraživanju opisuju pet različitih načina na koje roditelj može utjecati na svoje dijete i sklapanje prijateljstava u društvu, a to su:

- Biranje okoline – roditelji donose odluke o tome u kojem susjedstvu će dijete živjeti, koju školu ili vrtić će pohađati i biranje okoline s kojom će se povezati. Takav način u velikoj mjeri definira krug potencijalnih prijatelja za svoju djecu i definiranje okoline postavlja temelje za djetetove društvene interakcije i odnose.
- Dogovaranje socijalnih kontakata – roditelji često dogovaraju društvene kontakte izvan škole i vrtića. Potiču djecu na sklapanje prijateljstava tako da dogovaraju posjete prijatelja, upisuju djecu u organizirane aktivnosti i voze djecu iz jednog društvenog okruženja u drugo.
- Podučavanje – roditelji svojoj djeci obično daju savjete i smjernice o tome koga imati za prijatelje i kako provoditi svoje društvene interakcije i odnose.
- Biti model društvenih odnosa – roditelji utječu na prijateljstva svoje djece služeći kao modeli. Kroz vlastite društvene interakcije i odnose pokazuju svojoj djeci kako bi se prijateljstva trebala sklapati i održavati.

- Pružanje temelja odnosa u roditeljskom domu – kvaliteta i sigurnost odnosa roditelj-dijete može utjecati na spremnost djece na sklapanje odnosa s vršnjacima i utjecati na njihovu orijentaciju prema takvim odnosima.

Simpkins i Parke (2001) proveli su istraživanje u kojemu su ispitali povezanost između kvaliteta prijateljstava roditelja i prijateljstava njihove djece. Istraživanje je provedeno na 125 djece u dobi od 9 godina i na njihovim roditeljima. Dokazano je da kvaliteta roditeljskih prijateljstava utječe na kvalitetu dječjih prijateljstava, no, priroda društvenih odnosa se razlikuje kod djevojčica i dječaka. Kroz istraživanje je opisano da roditeljska prijateljstva mogu utjecati na prijateljstva djece na različite način. Dijete kroz promatranje interakcija svojih roditelja s prijateljima, može naučiti komunicirati sa svojim prijateljima, rješavati sukobe i probleme. Nadalje, odrasli koji imaju bliska prijateljstva, imaju primjerenije roditeljske vještine, osobito u stresnim situacijama. Prijatelji roditeljima pružaju emocionalnu potporu, pomažu u odgoju djece i služe kao roditeljski uzori. Očekuje se da će kvalitetnija, podržavajuća prijateljstva rezultirati boljim ishodima za roditelje i djecu nego konfliktna, problematična prijateljstva (Simpkins i Parke, 2001). Utvrđeno je da su kvalitete prijateljstava majki i očeva povezane s dječjom percepcijom vlastitih prijateljstava i opaženim ponašanjem djeteta s prijateljem. Kao što je već spomenuto, specifičan obrazac rezultata varirao je o spolu roditelja i djeteta. Obrasci prijateljstava i majki i očeva bili su na zanimljive načine povezani s prijateljstvima njihovih sinova i kćeri. U slučaju djevojčica, različite kvalitete očinskog i majčinskog prijateljstva bile su povezane s prijateljskim kvalitetama kćeri. Primjerice, pozitivni aspekti kao što su pomoć, rješavanje sukoba i vrednovanje, u velikoj su mjeri bili povezani s pozitivnim prijateljskim kvalitetama njihovih očeva dok su negativni aspekti poput sukoba bili povezani s majčinskim prijateljskim kvalitetama. S druge strane, obrasci prijateljstava dječaka su rijetko povezani sa samoprocjenama majki i očeva o kvaliteti prijateljstva. Prijateljstva djevojčica u cjelini su bila više povezana s prijateljstvima roditelja nego prijateljstva dječaka. Pretpostavka je da djevojčice imaju više kontakta s prijateljima svojih roditelja jer dječaci provode više vremena izvan kuće nego djevojčice. Takav rezultat, može biti i posljedica razlika u veličini dječjih prijateljstava u igri, gdje djevojčice imaju samo nekoliko bliskih prijatelja, a dječaci su dio većih grupa. Stoga, prijateljstva roditelja mogu biti značajnija za djevojčice jer su prijateljstva djevojčica intimna i malobrojna. S druge strane, dječaji imaju veći broj prijatelja i kvaliteta roditeljskog prijateljstva može biti manje relevantna na grupno orijentiranu prirodu prijateljstava dječaka (Simpkins i Parke, 2001).

Naposljetku, preko svojih roditelja, djeca razumiju kako se ponašati u kontekstu prijateljstva koje uključuje kvalitete kao što su dominacija i sukobi te pozitivne osobine kao što su pomaganje, dijeljenje i rješavanje sukoba (Simpkins i Parke, 2001).

11.2. *Odgajatelji i dječja prijateljstva*

Veliki dio akademskog učenja odvija se kroz društvene interakcije, tako da je sposobnost lake i učinkovite komunikacije s drugima presudna za stjecanje određenih znanja i vještina. Djeca kroz život uče od odraslih, ali i od svojih vršnjaka. Od najranije dobi djeci pomažu odgajatelji koji ih potiču na komunikaciju i sklapanje prijateljstava (Gainsley, 2013). Uz organizaciju i proveden program u predškolskoj ustanovi, kvalitetni odnosi formirani s odraslima i djecom, smatraju se važnim čimbenicima brige i skrbi za djecu. Sigurna privrženost izgrađena s odgajateljem u predškolskoj dobi utječe na razinu socijalne kompetencije djeteta, a time i na njegovu sposobnost sklapanja prijateljstva unutar ustanove (Klarin, 2006). Djeca koja su sigurna u svoje međuljudske odnose imaju i emocionalnu sigurnost, preuzimaju rizike i ispunjavaju različite izazove. Odgajatelji prepoznaju mogućnosti za društveni i emocionalni razvoj djece tijekom njihovog predškolskog doba (Gainsley, 2013). Odgajatelj kroz svoj rad preuzima dio roditeljske uloge i na izravan i neizravan način utječe na dijete kroz oblikovanje konteksta u kojemu se događaju socijalne interakcije među djecom. Bitno je da odgajatelj stvori otvoren način komunikacije s djecom i među djecom i da pruža značajnu podršku u djetetovom učenju (Klarin, 2006).

Prijateljstva pomažu djeci i odraslima da se osjećaju sigurno, samouvjereno i simpatično. Sklapanje prijateljstava i slaganje s drugima ciljevi su koje većina roditelja postavlja svojoj djeci pri ulasku u predškolsku ustanovu. Prema Nacionalnom institutu za dječje zdravlje i ljudski razvoj, kvalitetna skrb o djeci općenito je povezana s većom sposobnošću djece da razviju kompetentnije odnose s vršnjacima. Odgajatelji u institucijama za rani i predškolski odgoj imaju važnu ulogu u strukturiranju okruženja za učenje i dnevne rutine. Postavljanje okruženja za učenje koje podržava razvoj odnosa konkretna je strategija koju je relativno lako implementirati. Raspored prostorije utječe na društvene mogućnosti djece. Uz raspored prostorija, na sklapanje prijateljstava i socijalnu povezanost djece utječe i vrsta i količina materijala koji su djeci dostupni. Odgajatelji tada stavljaju spremnik za igračke na policu s dovoljno materijala kako bi taj isti materijal moglo koristiti više djece istovremeno. Isti princip vrijedi i za pojedinačne igračke. Istraživanja pokazuju da djeca koja imaju pristup velikoj količini materijala koje mogu sama pronaći i pospremiti imaju produktivniju igru i

manje ulaze u konflikte sa svojim prijateljima (Epstein, 2012, prema Gainsley 2013). Kako bi odgajatelji pomogli i potaknuli sklapanje prijateljstava, vrlo često u prostor uključuju i opremu i materijale koji su pogodni za suradnju (primjerice, teške daske koje moraju nositi dvoje djece ili više te velike igračke na kotače koje pozivaju djecu da igraju različite uloge kao što su vozač i suvozač). Kako bi se djeci omogućila optimalna okolina za interakciju, izbjegavaju se stereotipni materijali. Pa se tako igračke i materijali pod utjecajem medija obično povezuju sa stereotipnom igrom i ometaju prilike za interakciju i odnose među djecom. Odgajatelj potiče djecu da se igra u svim dijelovima sobe. Dobro isplaniran prostor za igru i obilje stimulativnih materijala stvaraju pogodno mjesto za dječju zajedničku igru (Gainsley, 2013).

Odgajatelj u svom radu planira i dnevnu rutinu koja može pomoći u olakšavanju interakcije i sklapanju prijateljstava među djecom. Djeca se često upuštaju u zajedničku slobodnu igru. Stvaranjem manjih i većih grupa svaki dan, djeca imaju priliku za zajedničku igru sa svojim vršnjacima. Boraveći u manjoj grupi u neposrednoj blizini, djeca dobivaju mogućnost dijeliti materijale ili razmjenjivati ideje. Prilikom boravka s drugom djecom, mogu vidjeti kako djeca ispunjavaju svoje ideje i to ih može ohrabriti da pokušaju podijeliti svoje ideje tijekom samoinicijativnih igara. Odgajatelj, isto tako, djecu potiče na sklapanje i održavanje prijateljstava tako da promatranjem zaključi koja djeca uživaju u zajedničkoj igri te tu djecu često stavlja u iste grupe za aktivnosti (Gainsley, 2013).

Odgajatelj u svom radu preuzima i ulogu olakšavanja dječjih interakcija. Može privući pozornost djece na ono što druga djeca rade s materijalima ili se igrati istovremeno s dvoje djece i polako integrirati igru u jedan scenarij ili suradnju. Odgajatelj igra aktivnu ulogu u pomaganju djeci u učenju društvenih vještina olakšavanjem interakcija, modeliranjem društvenog jezika i radnji, podučavanjem djece kad vježbaju interakcije i podržavanjem dječjih odnosa. Podrška koju odrasli pružaju pomaže djeci da postanu sigurnija u interakciji s vršnjacima. Poučavanje djece kroz društvene interakcije, strategija je, koju odgajatelji koriste kada djeca trebaju dodatnu podršku pri pokretanju društvenih interakcija s drugima. Svojim poučavanjem pomažu djeci da procijene društvenu situaciju, identificiraju potrebu ili cilj i odluče kako pristupiti određenoj situaciji (Gainsley, 2013).

Prema Šagud (2002), odgajatelj ima više uloga u poticanju dječje igre, a time i utječe na sklapanje dječjih prijateljstava, a to su:

- paralelni suigrač – odgajatelj u ovoj ulozi nije izravno uključen u proces dječje igre već u njoj sudjeluje kroz davanje uputa na koji način koristiti određena sredstva i materijale za igru;
- suigrač – odgajatelj se u ovoj ulozi upušta u zajedničku igru s djecom i neizravno potiče i daje savjet u kojem smjeru bi se dječja igra i druženje mogla razviti;
- tutor – odgajatelj u ovoj ulozi preuzima glavnu ulogu, izravno sudjeluje u dječjoj igri i druženje i određuje smjer iste;
- predstavnik realnosti – odgajatelj u ovoj ulozi djecu potiče na realno shvaćanje aspekata igre u koju se djeca upuštaju.

Odgajatelj ima jako važnu ulogu u životu djeteta te Johnson (2015) tvrdi da upravo odgajatelj kod djece potiče i kreativnost i inovativnost u razmišljanju. Kao što je već navedeno, za dijete su važni odabrani materijali i okolina koja izravno utječe na dječju maštu kao i njihovo razmišljanje izvan okvira. Kako bi odgajatelj na optimalan način mogao djeci ispuniti potrebe i potaknuti ih na sklapanje prijateljstava i socijalnu interakciju trebao bi posjedovati određene osobine. Wilson (1990, prema Klarin, 2006) tvrdi da odgajatelj treba imati:

- pozitivnu sliku o sebi,
- stabilno zdravlje (fizičko i mentalno),
- fleksibilne navike,
- strpljenje,
- sposobnost pružanja dobrog modela djetetu,
- volju za vlastito usavršavanje,
- ljubav prema svom pozivu.

11.3. Učitelji i dječja prijateljstva

Dječja prijateljstva su istaknuta značajka društvenog života škola i imaju veliku ulogu u školskom učenju i motivaciji. Prema tome, učitelji preuzimaju određenu odgovornost u razvoju prijateljstava među djecom te na različite načine potiču i olakšavaju sklapanje određenih društvenih odnosa. Mnoga istraživanja podupiru bitnu ulogu koju prijateljstva imaju u poboljšanju školskog učenja i motivacije. Aktivno se potiče sklapanje prijateljstava jer se smatraju ključnim elementom u razvoju dobrobiti djeteta. Nije dovoljno samo pružiti priliku za društvene interakcije (kao što su vrijeme za odmor, rekreacija, slobodni trenuci). Potrebno je namjerno strukturirati načine za poticanje pozitivne društvene interakcije,

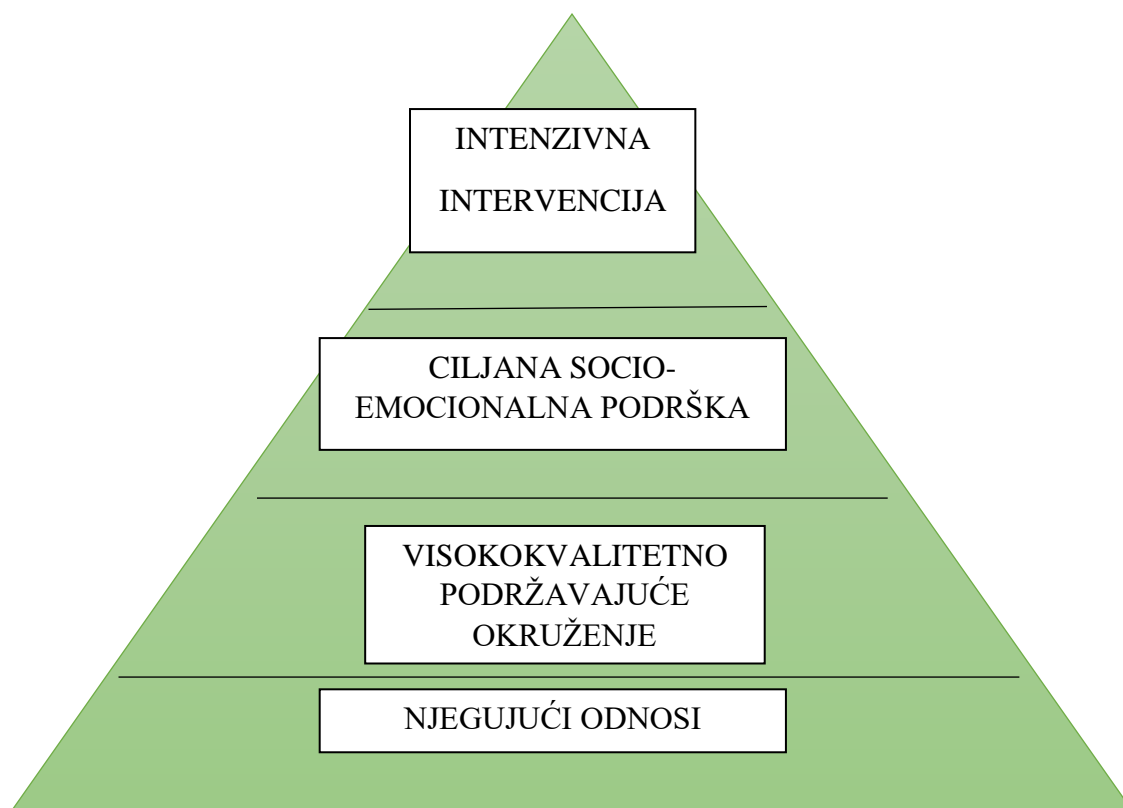
posebno kod one djece koja pokazuju znakove nemogućnosti uspostavljanja dobrih odnosa sa svojim vršnjacima (Buysse i sur., 2003, prema Taylor i Townsend, 2016).

U većini slučajeva, poticanje društvene interakcije može se postići nenametljivo ili pasivno kao što su raspored namještaja u učionici na načine koji omogućuju kontakt očima ili korištenjem metoda podučavanja kao što je kooperativno učenje koje potiče oslanjanje između članova grupe u zajedničkoj izgradnji znanja za završetak akademskih zadataka. S novoformiranim razredima ili s djecom u riziku od socijalne isključenosti, učitelji bi mogli koristiti otvorenije strategije, kao što je izravno podučavanje socijalnih vještina. Reddy (2012, prema Taylor i Townsend, 2016) je razvio vodič za učitelje koji dolazi u obliku devet intervencija u grupnoj igri koje se mogu provoditi s mlađim učenicima (i modificirati za starije učenike) kako bi im se pomoglo u stvaranju i održavanju prijatelja u razredu. Svaka od ovih intervencija osmišljena je kao ugodna igra u učionici koja cilja na različite društvene vještine za koje se zna da su važne za stvaranje i održavanje prijateljstava, uključujući upoznavanje drugih, započinjanje i održavanje razgovora, slušanje, suradnju, timski rad, dijeljenje informacija o sebi, učenje o drugima i davanje i primanje komplimenata. Stjecanje ovih vještina u razrednom okruženju koje nije prijeteće ne samo da promiče prijateljstva u razredu, već je i temelj za formiranje društvenih odnosa i izvan učionice (Reddy, 2012, prema Taylor i Townsend, 2016).

Neki učitelji otkrili su da je pozitivno izvještavanje među vršnjacima učinkovito u poboljšanju društvenog okruženja u učionicama. Metoda pozitivnog izvještavanja je osmišljena kako bi se smanjila negativnost i uključuje poticanje učenika da budu svjesni pozitivnih društvenih ponašanja svojih kolega u razredu kao i njihovo prenošenje učitelju. Učitelj prema tome nagrađuje učenike koji se ponašaju pozitivno. Metoda pozitivnog izvještavanja među vršnjacima jednostavna je, prikladna i učinkovita tehnika za povećavanje društvene uključenosti i poboljšanje društvene podrške među vršnjacima. Stvaranjem prosocijalne kulture unutar učionice, učitelji djeluju i poučavaju svoje učenike o društvenim vještinama važnim za sklapanje i održavanje prijateljstava. Školske vrijednosti usmjeravaju fokus na očekivana ponašanja djece. Primjerice, vrijednost poštivanja drugih nudi učitelju priliku za uspostavljanje pravila u razredu, davanje uputa i postavljanje zadataka učenja oko empatije, inkluzije i prosocijalnog ponašanja, s ciljem poboljšanja kvalitete društvenih interakcija između učenika (Taylor i Townsend, 2016).

U ranije navedenim strategijama nalaze se brojna načela koja podupiru razvoj društvenih odnosa među djecom. Cranley Gallagher (2013, prema Taylor i Townsend, 2016) obuhvatio je ta načela u piramidalnom modelu (slika 1). Dizajniran za učitelje, model pokazuje kako bi dodatni, nametljivi slojevi podrške mogli biti potrebni za poticanje razvoja vještina pri sklapanju prijateljstava različite djece. Na osnovnoj razini, podrška predstavlja postavljanje okruženja u učionici na način koji potiče pozitivne i sigurne odnose, koristeći tehnike kao što su modeliranje brižnog ponašanja i uspostavljanje očekivanja i pravila za poštovanje i ljubaznu interakciju s drugima. Na drugoj razini piramide, pažnja se prebacuje na učiteljevu sposobnost da pruži upute o socijalno-emocionalnim vještinama djeci u razredu, kao i daljnju poduku u malim grupama za djecu kojoj je potrebna dodatna pomoć i vježbanje pri razvoju društvenih vještina. Na vrhu piramide, pažnja se prebacuje na učenike s visokim socijalnim potrebama. Ta razina zahtijeva personalizirane strategije i praćenje djece pojedinačno. Iako se ovaj model čini jednostavnim, pruža moćan okvir za ispitivanje načina na koji se najbolje može osigurati da učenici razvijaju svoje društvene odnose i sklapaju prijateljstva (Gallagher, 2013, prema Taylor i Townsend, 2016).

Slika 2: Piramidalni model za podršku razvoja prijateljstva

Izvor: Gallagher (2013, prema: Taylor i Townsend, 2016)

Grozdanić i sur. (2022) proveli su istraživanje na temu dječjih prijateljstava iz perspektive učitelja (razrednika). Cilj istraživanja bio je ispitati stavove razrednika o prijateljstvu učenika osnovnih škola (djeca u dobi od 11 do 15 godina). Istraživanje je provedeno na 15 razrednika i podijeljeno u tri kategorije – definiranje prijateljstva, raskid prijateljstva i vrijednosne dimenzije prijateljstva.

U prvoj kategoriji (definiranje prijateljstva) prema odgovorima ispitanika, utvrđeno je da učenici svojim prijateljima smatraju one koji se s njima igraju ili su demografski slični (s njima su dijelili razred u nižim razredima ili išli u isti vrtić). Primjerice, odgovor učiteljice 5-og razreda – „*Primjećujem da im je jako važna zajednička aktivnost i svakoga tko nešto radi njima doživljavaju kao prijatelja.*“ (Grozdanić i sur., 2022, str. 319). Razrednici starijih učenika imaju sličnu perspektivu, iako navode druge kriterije za odabir prijatelja. Odgovori ispitanika pokazuju da su osobine poput poštovanja i povjerenja vrlo važne, dok je nečiji fizički izgled zanemariv kao kriterij za odabir prijatelja. Mogućnost zajedničkog druženja je važan kriterij za sklapanje prijateljstava, što navodi na zaključak da je društveni kontakt neizbježan aspekt dječjeg prijateljstva. Također je utvrđeno da se priroda prijateljstva mijenja i osim društvenog kontakta unosi povjerenje, sličnosti u načinu razmišljanja, iskrenost i poštovanje. Javlja se mogućnost biranja prijatelja i prema nekom drugom kriteriju, primjerice, sličan glazbeni ukus. Iako u manjem broju, vidljivi su odgovori razrednika koji spol doživljavaju kao presudan kriterij za odabir prijatelja. Primjerice, odgovor učiteljice 7-og razreda – „*Moji učenici vide spol kao važan kriterij za sklapanje prijateljstva. Ako su prijateljstva mješovita, ona se brzo prekidaju jer im drugi učenici dodjeljuju različite etikete. Čini se da prihvaćaju stereotipe i navike iz svoje okoline.*“ (Grozdanić i sur., 2022, str. 320). Iako izravan socijalni kontakt ima važnu ulogu u sklapanju prijateljstava, razrednici ističu i online prijateljstva koja su drugačija od stvarnih prijateljstava. Navode da je rušenje stereotipa prednost online prijateljstava te da u virtualnom svijetu djeca postaju prijatelji s onima koji nose odjeću luksuznih marki i obično imaju veliki broj pratitelja na online mrežama. Isto tako, prema odgovorima razrednika, neka djeca nisu otvorena za stvaranje prijateljstava. Primjerice, odgovor učiteljice 5-og razreda – „*Neki su učenici sramežljivi i teško sklapaju prijateljstva, što je vidljivo iz zajedničkih aktivnosti i vremena provedenog na odmorima. Ne znam zašto, ali to je realnost u našoj školi.*“ (Grozdanić i sur., 2022, str. 321).

U drugoj kategoriji (raskid prijateljstva), većina ispitanika istaknula je da su dječja prijateljstva krhka, odnosno da se djeca često odlučuju na prekid prijateljstva, ali ti prekidi nisu trajni već privremeni. Primjerice, odgovor učiteljice 6-og razreda – „...*djeca se često nalaze u konfliktnim situacijama. One kratko traju jer se djeca brzo pomire i nastave zajedno družiti.*“ (Grozđanić i sur., 2022, str. 321). Kad se govori o razlozima prekida prijateljstva, razrednici učenika 8-og razreda slažu se da fizička udaljenost igra važnu ulogu. Isto tako, ističu da djeca raskidaju prijateljstva bez namjere da ih nastave u situacijama kada se osjećaju povrijeđeno ili izdano. Primjerice, odgovor učiteljice 7-og razreda – „*Jedna od mojih učenica bila je jako tužna i sramežljiva u petom razredu. Kad sam ju pitala zašto, rekla mi je da ju je prijateljica povrijedila jer je lagala o njoj i širila glasine pa je zbog toga prekinula prijateljstvo. Učenica je također istaknula da joj je žao zbog toga, ali se nije htjela pomiriti jer se osjećala izdanom.*“ (Grozđanić i sur., 2022, str. 322). Može se zaključiti da razlozi za prekid prijateljstva mogu biti različiti. Također, razrednici izjavljuju da je djeci bitno osjećati se cijenjenima, ravnopravnima i poštovanima te da te aspekte vide kao vrlo važne kriterije prijateljstva (Grozđanić i sur., 2022).

U trećoj, ujedno i zadnjoj kategoriji (vrijednosne dimenzije prijateljstva) utvrđeno je da se gotovo svi ispitanici slažu oko obrazovnog potencijala prijateljstva. Sudionici smatraju da prijateljstva promiču vrijednosti, kvalitetu međusobnog odnosa i pridonose (re)pozicioniranju pojedinaca u prijateljskim odnosima. Kad se govori o negativnim aspektima prijateljstva, mali broj ispitanika odgovorio je da prijatelji mogu potaknuti učenike na neprihvatljivo ponašanje. Primjerice, odgovor učiteljice 8-og razreda – „*Znate kako kažu- ti si onaj s kim si. Primjećujem da ima učenika koji bi učinili sve za svoje prijatelje kako bi ih drugi zavoljeli i prihvatili iako takvo ponašanje može dovesti do ozbiljnih problema.*“ (Grozđanić i sur., 2022, str. 323).

Bez obzira na nemogućnost generalizacije pojma prijateljstva jer je individualno i kulturalno obilježen, rezultati već spomenutog istraživanja upućuju na to da su prijateljstva važna u ranoj adolescenciji i da ih treba smatrati važnim faktorom obrazovanja. Prijateljski potencijali proizlaze iz mogućnosti socijalne podrške, kompenzacije za nedostatak roditeljske podrške, razvijanja povjerenja, solidarnosti i razumijevanja, ali također, prijateljstvo i drugi odnosi s vršnjacima pružaju određeni odnos zajedništva (Korkiamäki, 2016, prema Grozđanić i sur., 2022).

12. Zaključak

Prijateljstvo se može definirati na različite načine, odnosno, ne postoji generalna definicija prijateljstva, a najviše se ističe značajka recipročnosti unutar prijateljskog odnosa. Iako je pojam prijateljstva poznat svima, tek u posljednjih 35 godina povećao se interes za istraživanjem istog. Obradom literature, može se zaključiti da je prijateljstvo dobrovoljan, osoban, uzajaman i ravnopravan odnos dviju osoba. Djeca kroz period djetinjstva ostvaruju znanja o uspostavljanju bliskih odnosa. Može se reći da se dječja prijateljstva smatraju promjenjivima, ali kroz djetinjstvo imaju jednake zadaće. Prema Slunjski (2013) te zadaće obuhvaćaju pomaganje prijatelju koji se nalazi u nepovoljnoj situaciji, prihvatljivo rješavanje sukoba, pouzdanost, opraštanje, pokazivanje brige, otvorenost novim prijateljstvima i situacijama. Kao što je već navedeno, pojam prijateljstva proučava se kroz različite znanstvene grane i perspektive koje se međusobno razlikuju. Psihološka perspektiva promatra prijateljstvo kao dijadnu vezu između dvoje ljudi, sociološka perspektiva promatra prijateljstvo kroz odnos cijele grupe vršnjaka, dok antropološka perspektiva pojam prijateljstva promatra unutar određenih društvenih i kulturnih konteksta. Slabo je istraženo što djeca razumiju o pojmu prijateljstva, međutim, Afshordi i Liberman (2021) kroz svoje istraživanje daju čitateljima uvid u dječje shvaćanje prijateljstva. Prema tome, zaključak je da djeca prijateljstvo shvaćaju kroz blizinu, prosocijalne interakcije i sličnost. Pedagogija prijateljstva postavlja pitanja o tome što se cijeni i razumije o djeci u ranoj dobi te se dotiče dječjih prijateljstava u obrazovnom kontekstu. Karakteristike prijateljstva mijenjaju se s obzirom na dob djeteta, pa tako ponašanje prema vršnjacima nije isto kod dojenčadi, djece rane dobi i djece srednje dobi. Iz prethodno navedenih karakteristika (poglavlje 3) može se zaključiti da je dječje prijateljstvo kroz razvojne etape malo istraženo, međutim, pojedina literatura pruža uvid u osnovne razlike u karakteristikama poput blizine, shvaćanja i različitih obrazaca ponašanja djeteta.

Djeca kroz djetinjstvo razvijaju bliska prijateljstva, koja se nazivaju najboljim prijateljstvima, a razlikuju se po društvenosti, osjećaju vlastite vrijednosti i stupnju privrženosti. Uz najbolja prijateljstva, ponekad se javljaju i neprijateljstva. Zaključak je da u bliskim odnosima vladaju i sklad i nesklad, odnosno da u isto vrijeme društveni odnosi mogu biti i pozitivni i negativni. Djeca sklapaju prijateljstva s obzirom na društveni status, unutar vršnjačkih mreža i grupa, a svaka od tih interakcija odvija se na različitoj razini društvene složenosti. U literaturi, Vasta i sur. (1998) naglašavaju da prijateljstvo i igra grade

socijalne odnose. Utvrđeno je i da socio-emocionalne vještine utječu na razvoj prijateljstva, i obratno. Postoje mnogi utjecaji na prijateljstvo djece, a najvažniji su upravo oni utjecaji roditelja, odgajatelja i učitelja, odnosno, osoba s kojom djeca provode najviše vremena. Može se zaključiti da se ti utjecaji razlikuju prema određenim karakteristikama. Prema tome, roditelji biraju okolinu, dogovaraju socijalne kontakte i pružaju temelj zdravih odnosa u svom domu, dok odgajatelji i učitelji organiziraju okolinu i sadržaje koje nude prema svojim mogućnostima i sposobnostima i na taj način direktno i indirektno utječu na dijete. Bitno je naglasiti da su odrasle osobe glavni model ponašanja djeci u svakom periodu života.

Iz svega navedenog, može se zaključiti da su unatoč slaboj istraženosti dječjih prijateljstava, karakteristike istih djelomično prepoznatljive i objašnjene. Pojedina istraživanja ukazuju na već spomenutu kompleksnost pojma. Kao što je već navedeno, prijateljstvo postoji oduvijek i u svakoj kulturi. Pojam prijateljstva zauvijek će biti prisutan u društvu i uvijek će postojati razlike u razumijevanju i interpretiranju istog.

13. Popis literature i izvora

1. Abecassis, M., Barrett, M. D., Bellmore, A., Bissaker, K., Buhs, E., Buchanan-Barrow, E., ... & Brinton, B. (2002). *Blackwell handbook of childhood social development*. P. K. Smith, & C. H. Hart (Eds.). Oxford, UK: Blackwell Publishers.
2. Afshordi, N., Liberman, Z. (2021). Keeping friends in mind: Development of friendship concepts in early childhood. *Social Development*, 30(2), 331-342.
3. Almquist, Y. B., & Brännström, L. (2013). Childhood friendships and the clustering of adverse circumstances in adulthood-a longitudinal study of a Stockholm cohort. *Longitudinal and Life Course Studies*, 4(3), 180-195.
https://www.researchgate.net/publication/262262045_Childhood_friendships_and_the_clustering_of_adverse_circumstances_in_adulthood_A_longitudinal_study_of_a_Swedish_cohort
4. Bagwell, C. L., Schmidt, M. E. (2011). What Is Friendship?. Friendships in Childhood and Adolescence. *Guilford Publications*, 3 – 24.
5. Bastion, F. (2024). *A pedagogy of friendship*. KU Children's Services. preuzeto 31.5.2024. <https://www.ku.com.au/professional-development/article-of-the-month/pedagogy-of-friendship>
6. Berk, E., L. (2015). *Dječja razvojna psihologija*. Jastrebarsko, Naklada Slap.
7. Berndt, T. J. (2004). Children's Friendships: Shifts Over a Half-Century in Perspectives on Their Development and Their Effects. *Merrill-Palmer Quarterly*, 50 (3), 206-223.
8. Brajša - Žganec, A. (2003). *Dijete i obitelj: Emocionalni i socijalni razvoj*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
9. Buhrmester, D., i Furman, W.D. (1986). The changing functions of friends in childhood: A neo-Sullivanian perspective. *Friendship and social interaction*, (str. 41-62). Springer New York, NY.
10. Buljubašić Kuzmanović, V., Simel, S., Špoljarić, I. (2010). Odnos između popularnosti i prijateljstva. *Život i škola*, 23 (1), god. 56., 91 - 108.
11. Carter, C., Nutbrown, C. (2016). A Pedagogy of Friendship: young children's friendships and how schools can support them. *International Journal of Early Years Education*. 1-19. ISSN 0966-9760 -
<https://www.guilford.com/excerpts/bagwell.pdf?t=1>

12. Coelho, L., Torres, N., Fernandes, C., Santos, A. J. (2017). Quality of play, social acceptance and reciprocal friendship in preschool children. *European Early Childhood Education Research Journal*, 25(6), 812-823.
13. Čudina-Obradović, M., Obradović, J. (2006). *Psihologija braka i obitelji*. Golden marketing
14. Danby, S., Thompson, C., Theobald, M., i Thorpe, K. (2012). Children's strategies for making friends when starting school. *Australasian Journal of Early Childhood*, 37(2), 63-71.
15. Desai, A., Killick, E. (2010). The Ways of Friendship: Anthropological Perspectives.
16. Eastenson, A., Hartup, W. W., Laursen, B., Stewart, M. I. (2013). Conflict and the Friendship Relations of Young Children. *Child Development*, 59 (6), 1590-1600.
17. Fowler, S., A., Ostrosky, M. & Yu, S. (2011). Children's Friendship Development: A Comparative Study. *Early Childhood Research and Practice*, 13(1).
18. Gainsley, S., Director, H. D. (2013). Building friendships in preschool. *Highscope Extensions*, 27(1), 1-18.
19. Grozdanić, P., Mrnjauš, K., Vrcelj, S., (2022). Children's Friendships – from the point of view of homeroom teachers. *VIII. International European Congress On Social Sciences*. (ur.). Türkiye: IKSAD, 2022. 317-325.
20. Hartup, W. W., & Stevens, N. (1997). Friendships and adaptation in the life course. *Psychological Bulletin*, 121(3), 355–370. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.121.3.355>
21. Hay, D., Payne, A., Chadwick, A. (2004). Peer relations in childhood. *Journal of child psychology and psychiatry, and allied disciplines*. 45. 84-108. - https://www.researchgate.net/publication/8694852_Peer_relations_in_childhood
22. Hojjat, M., & Moyer, A. (Eds.). (2017). *The psychology of friendship*. Oxford University Press.
23. Holder, M., Coleman, B. (2015). Children's Friendships and Positive Well-Being. *Friendship and Happiness: Across The Life-Span and Cultures*. 81-94. - https://www.researchgate.net/publication/283672244_Children's_Friendships_and_Positive_Well-Being
24. Johnson, K. (2015). Behavioral Education in the 21st Century. *Journal of Organizational Behavior Management*. 35(1-2), 135-150.

25. Jurčević-Lozančić, A. (2011). Teorijski pogledi na razvoj socijalne kompetencije predškolskog djeteta. *Pedagogijska istraživanja*, 8(2), 271-281.
26. Katz, G., i McClellan, D. (2005). *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije*. Zagreb: Educa.
27. Kelp, A. L. (2000). Development of commitment in young children's best friendships. *University of Nebraska at Omaha*.
28. Klarin, M. (2006). *Razvoj djece u socijalnom kontekstu – roditelji, vršnjaci, učitelji*. Jastrebarsko: Naknada Slap
29. Kolak, A. (2010). Sociometrijski status učenika u razrednom odjelu i školskoj hijerarhiji. *Pedagogijska istraživanja*, 7 (2), 243 – 254.
30. Kolak, A., Markić, I. (2020). Međuvršnjački prijateljski odnosi u razrednom odjelu. *Metodički ogledi*, 27 (2), 105-128.
31. Krone, M.W., i Seonyeong, Y. U. (2019). Promoting friendship development in inclusive early childhood classrooms: A literature review. *International Journal of Early Childhood Special Education*, 11(2), 183-193.
32. Maleš, D.; Stričević, I. (2005). Odgoj za demokraciju u ranom djetinstvu. *Priručnik za rad s djecom predškolske dobi na usvajanju humanih vrijednosti*. Zagreb: Udruženje Djeca prva.
33. Mikulincer, M.E., Shaver, P.R., Simpson, J.A., i Dovidio, J.F. (2015). APA handbook of personality and social psychology, *Interpersonal relations* (3). American Psychological Association
34. Neilsen-Hewett, C., Bowes, J. (1997). The relationship between children's friendship networks and feelings of loneliness. *Australian Association for Research in Education Conference*. 1-22.
35. Neitola, M., af Ursin, P. i Pihlaja, P. (2023). Explaining children's social relationships in early childhood: the role of parental social networks. *European Early Childhood Education Research Journal*, 32(3), 383–398. <https://doi.org/10.1080/1350293X.2023.2257912>
36. Papadopoulou, M. (2016). The 'space' of friendship: young children's understandings and expressions of friendship in a reception class. *Early Child Development and Care*, 186(10), 1544–1558. <https://doi.org/10.1080/03004430.2015.1111879>

37. Parker, J. G., & Asher, S. R. (1993). Friendship and friendship quality in middle childhood: Links with peer group acceptance and feelings of loneliness and social dissatisfaction. *Developmental Psychology*, 29(4), 611-621.
38. Poulin, François & Chan, Alessandra. (2010). Friendship stability and change in childhood and adolescence. *Developmental Review*, 30, 257-272. - [https://www.researchgate.net/publication/247322964 Friendship stability and change in childhood and adolescence](https://www.researchgate.net/publication/247322964_Friendship_stability_and_change_in_childhood_and_adolescence)
39. Romano, L., Hubbard, J., Lines, M., Morrow, M. (2009). Connections between parents' friendships and children's peer relationships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 26. 315-325.
40. Rubin, K.H., Bukowski, W., Parker, J., & Bowker, J.C. (2008). Peer interactions, relationships, and groups. In Damon, W. & Lerner, R. (Eds), *Developmental Psychology: An Advanced Course*. New York: Wiley.
41. Rubin, Z., Sloman, J. (1984). How Parents Influence Their Children's Friendships. In: Lewis, M. (eds) *Beyond The Dyad. Genesis of Behavior*, 4. Springer, Boston, MA. https://doi.org/10.1007/978-1-4757-9415-1_10
42. Simpkins, S. D., & Parke, R. D. (2001). The Relations between Parental Friendships and Children's Friendships: Self-Report and Observational Analysis. *Child Development*, 72(2), 569–582.
43. Singer, E. (2016). Theories about young children 's peer relationships. *The Routledge International Handbook of Philosophies and Theories of Early Childhood Education and Care*. 110-118.
44. Slunjski, E. (2013). *Kako djetetu pomoći da stječe prijatelje i razvija socijalne vještine - Priručnik za roditelje, odgojitelje i učitelje*. Zagreb: Element.
45. Šagud, M. (2002). *Odgajatelj u dječjoj igri*. Zagreb: Školske novine.
46. Taylor, J., Townsend, M. (2016). Childhood Friendship: Its importance and the Educator's Role. *Weaving educational threads. Weaving educational practice. Kairaranga* , 17 (1), 19-25. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1240281.pdf>
47. Teszenyi, E. (2018). Friendships in children's communities. *Young Children and Their Communities*. 29-41. [10.4324/9781315151342-4](https://doi.org/10.4324/9781315151342-4)
48. Vasta, R., Haith, M.M. i Miller, S.A. (1998). *Dječja psihologija: Moderna znanost*. Jastrebarsko: Naknada Slap.

49. Vranjican, D., Prijatelj, K. i Kuculo, I. (2019). Čimbenici koji utječu na pozitivan socio-emocionalni razvoj djece. *Napredak*, 160 (3-4), 319-338. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/231177>
50. Walker, D., Curren, R. i Jones, C. (2016). Good friendships among children: A theoretical and empirical investigation. *Journal for the Theory of Social Behaviour*. <https://doi.org/10.1111/jtsb.12100>
51. Zilka, D.G. (2016). Do Online Friendships Contribute to the Social Development of Children and Teenagers? The Bright Side of the Picture. *International Journal of Humanities and Social Science*, 6(8). 102-112. http://www.ijhssnet.com/journals/Vol_6_No_8_August_2016/12.pdf